

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK

f z e t e k

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa
XVI. évfolyam 189. szám
2012. november

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor
mindenkit szeretettel vár az új helyszínre, a Pest megyei Kormányhivatal
Nyáry Pál termébe, bejárat a Budapest V., Semmelweis utca 6. szám felől

Allelujaversek

Csiki Margit Gitka
örmény motívuma

Célunk az örökkévalóság! Földi életünk egyszer véget ér, de hitünk szerint életünk folytatódik. Erre gondolunk november havában, s azok emlékét idézzük, akik már odaát vannak. Szem nem látta, fül nem hallotta, hogy az odaáti élet milyen, Szent Pál szavai szerint. Hadd idézzünk most (szintén egy vasárnapi) allelujaverset: „**Alleluja (2). Jöjjetek és lássátok Isten műveit, mert félelmetesebbek kigondoltságukban az emberek fiainak valamennyi művénél.**” * (Zs 65,5)

Készülünk a karácsonyra, Isten egyik csodálatos művének, a megtestesülésnek a megünneplésére: Jézus, a Fiúisten emberré lett. Emberi ésszel ez felfoghatatlan.

Dr. Sasvári László

* Szent Liturgia örmény katolikus szertartás szerint, Bp. 2006. 89. o.

Lapunk az interneten: a www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Béres L. Attila

Teret és időt nyitó találkozások

A Magyarok Háza Bartók termében a Fővárosi Örmény Klub háziasszonya, *dr. Issekutz Sarolta* nyitotta meg az októberi klubdélutánt, a Budapest Főváros XII. kerületi Örmény Önkormányzat által rendezett *Karavánúton Örményországban, 1830-ban, Besse János utazása* című műsort. A rendezvényt az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat is támogatta.

A rendező kerület elnökszónya, *Dr. Kelemenné Csíkszentgyörgyi-Ficzus Margit* köszöntő szavai után, bevezető előadás-ként férje, *Dr. Kelemen Tibor* nyugalmazott mérnök fordította figyelmünket térben és időben Besse János kaukázusi utazására, a földrajz- és történelem órákon szerzett ismereteinket elevenítette fel, számos új információval kiegészítve.

Dr. Kelemen Tibor Csíkszentgyörgyi-Ficzus Margit vetített képes előadását időnként *Takács Bence* előadóművész Besse János naplójából vett szemelvények felolvasásával szakított meg. Honfitársunk 64 évesen írta naplóját az utazásáról, amelynek célja az volt, hogy megkeresse a magyarok őseit. A kivetített térképeken követhettük nyomon útját, korabeli rajzokon láthattuk a különböző kaukázusi törzsek népvise-

leteit. (Karavánúton Örményországban, 1830-ban, Besse János utazása című előadás szerkesztett változatát a 3-7. oldalon közöljük.)

A klub háziasszonyának októberi végi és novemberi programismertetőjét követően, *Dr. Kelemenné Csíkszentgyörgyi-Ficzus Margit* meghívására az állófogadáson a Rigó Jancsi cukrászda süteményeiből kaptunk finom kóstolót.

Dr. Kelemenné Csíkszentgyörgyi-Ficzus Margit, Takács Bence

A Fővárosi Örmény Klub októberi közönsége

Dr. Kelemenné Csíkszentgyörgyi-Ficzus Margit

Karavánúton Örményországban, Besse János utazása 1830-ban*

(Elhangzott a Magyarok Házában, 2012. október 18-án – 1. rész)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Vendégeink!

Ma este egy különleges ember különleges utazásával szeretném Önöket megismertetni. Besse Jánosról, a magyar világutazóról van szó.

Ez a méltatlanul elfelejtett magyar világlábjáró 1829-ben elindult Pest városából „Kaukáz” hegyére, hogy megkeresse a magyarok őshazáját és ott élő rokonaikat. Beszédjük, arcvonásuk, természetük, jelle-

mük hasonlóságáról remélte felismerni őket.

Szekéren, lóháton, bárkán, tutajon járta végig kockázatos, kalandos útját, s nyolc évvel később – magyar kiadó híján – Marseillesben, francia nyelven adta ki érdekes nyelvészeti, néprajzi, földrajzi tapasztalatait.

Igen érdekes és kalandos életet élt, néhány mondatban beszéljünk erről.

Nemes Besse János 1765-ben született a Komárom megyei Ó-Gyallán. Atyja birtoikos, igen nevezetes jogtudós volt, aki fiát gondos nevelésben részesítette. Besse a

*Radó-Tardy: Világlábjáró Besse János

– Táncsics könyvkiadó, Budapest, 1963

Fővárosi Örmény Klub

2012. november 15., csütörtök, 17 óra

A Pest megyei Kormányhivatal Nyáry Pál terme,
bejárat a Budapest V., Semmelweis u. 6. szám felől

Műsor

Szil-Vay Ingrid Újjászületés című
verseskötet bemutatója

A kötetet bemutatja a szerző

Közreműködik

Fogolyán Kristóf fuvolaművész,
valamint *Kobza Vajk* és barátai

Rendezői: Budapest Főv. XI. ker. Újbuda Örmény Önkormányzat

Támogatja: Fővárosi Örmény Önkormányzat,

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

nagyszombati, majd a pesti egyetemen végezte tanulmányait. Katonai szolgálatban 1791-ben beutazta Németország nagy részét, Hollandiát, Angliát, Franciaországot.

Ezután két évig a yorki herceg adjutánsaként vett részt a hollandiai hadjáratokban, majd a nápolyi királyi hadsereg kapitányként részt vett a franciák elleni harcokban.

1802-ben Kelet-Indiába hajózott, és ott maradt 1810-ig, mint kormányzósági titkár. Európába történő visszatérésekor az Indiában szerzett vagyonát ellenséges kezeknek kellett átengednie, ezért Párizsba ment és tudományos dolgokkal kezdett foglalkozni. A francia-orosz háború kitörésekor elhagyta Franciaországot. A Bourbon-trón visszaállítása után Svájcban ismét Párizsba ment, ahol Wellington herceg alkalmazásában állt.

1818-ban ismét útra kelt: beutazta egész Itáliát, Németország egy részét, Lengyelországot, majd Törökországot.

Harminc esztendő távollét után, a világról gazdag tapasztalatokat, valamint a legtöbb európai és keleti nyelvben jártasságot szerezve érkezett vissza hazájába (13 nyelven beszélt). 1829 elején közrebo-csátotta francia és magyar nyelven megírt részletes török nyelvtanát, valamint négy kötetben kiadta úti- és életrajzát.

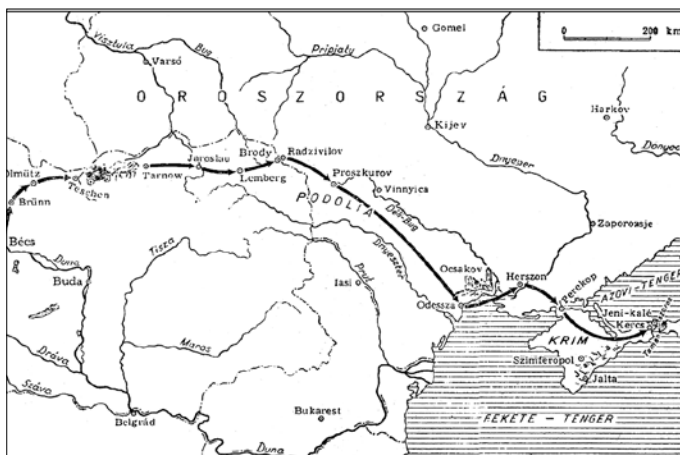
A nyelvekkel foglalkozva, szinte breviáriumként forgatta Beregszászi Nagy Pál 1795-ben Lipcsében megjelent könyvét, amely a „Magyar és keleti nyelvek ha-

sonlatosságával” foglalkozik. Ekkor haterőztározta el, hogy a Kaukázusban megkeresi a magyarok őshazáját. Ehhez pénzre volt szüksége, ennek egyik részét egy magyar mecénás, JANKOVICH MIKLÓS erkölcsi és anyagi támogatása, másik részét a magyar vármegyék adománya biztosította.

(Jankovich Miklós műgyűjtő (1773–1846) a tudomány művelése és a műgyűjtés kedvéért kamarai hivatalából visszavonult. Régiségeket, okleveleket, irodalmi ereklyéket és képeket gyűjtött. Halála után hagyatéka a Nemzeti Múzeumba került.)

Besse János 1829. június 6-án indul el Bécsből közönséges szekéren, szakadó esőben. Bécsből Lembergig hét hosszú napon át tart az útja, ahol bosszantó hír várja: HUMBOLDT, a világhírű tudós, akinek az expedíciójához csatlakozni szeretett volna, már elindult az Ural hegység felé.

Folytatva az utazást, Odesszába, a Fekete-tengeri kikötőbe, június 20-án érkezik. A város elbűvölő, és már másnap meghívást kap az osztrák főkonzulttól, TIMONI úrtól: báli meghívót a fő kormányzóhoz,

gróf VORONCOV-hoz. A gróf és felesége TOLSZTOJ tábornok tiszteletére adják a bált. A magyar utazó elragadtatva ír a fogadtatásról, a társaságról és mindenekfelett a háziasszonyról.

(Besse nem tudta, hogy ez a háziasszony hat esztendővel korábban a nagy szállanak Voroncovához, sőt – hétepcsés titok – kettejük gyermekéhez. Puskint 1820-ban Szabadság c. költeménye és gúnyos epigrammái miatt Odesszába száműzte I. Miklós cár. 1824-ig élt itt, ekkor került kapcsolatba Voroncovékkal.)

Kis bárkán június 24-én, kedvező széllel hagyja el Odesszát, irány a Krím félsziget keleti csücske: Jeni-kalé. Herszonban kocsit fogad, igazi sivatagi utazás következik. A félszigetet tatárok lakják, Besse jó embereknek ismeri meg őket. Tapasztalatait útinaplójában rögzíti.

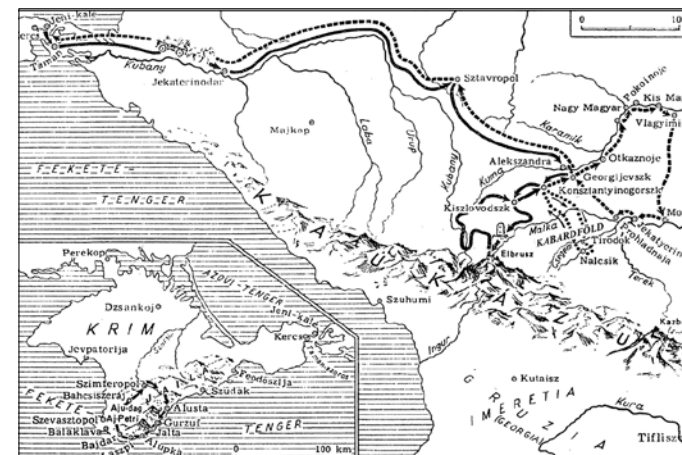
Július 8-án zuhogó esőben és kellemetlen szélben érkezik meg Sztavropolba.

Innen tovább mennek a hőforrások vidékére: Kiszlovodszkba. Ide hozott levelet Besse a főparancsnok-fő kormányzó-

nak, a magyar származású EMMÁNUEL GYÖRGY-nek, aki bécsi gárdatisztként szerelt le, majd 1809-ben lett GEORGIJ ARSZENYEVICS EMÁNUEL néven az orosz cári hadsereg tisztje. (Pályafutásának csúcspontja 1813-ban a lipcsei ütközet, a „népek csatája”, amelyben foglyul ejti LAURISTON-t, a franciák híres generálisát és ezért tábornoki rangot kap a cár hadseregében. 1825-ben nevezik ki a kaukázusi hadsereg főparancsnokának és a tartomány fő kormányzójának.)

Emmanuel tábornok ebben az időben nagy jelentőségű földrajzi és földtani vállalkozást vezet: a Kaukázus legmagasabb hegycsücskét, az Elbruszt kívánja meghódítani. Besse ehhez az expedícióhoz akar csatlakozni. (A Kaukázus 1280 km hosszú, gyűrt hegység, területe kb. 84 ezer km². Magja kristályos kőzetekből áll, a törésvonalak mentén hatalmas vulkáni kúpok helyezkednek el, ezért gyakori a földrengés. Legmagasabb hegye az Elbrusz, 5660 m magas. A Kaukázus régészeti szempontból Eurázsia legfontosabb területei közé tartozik. Évezredekken keresztül nemcsak vándorútja volt a népeknek, hanem közvetített is a különböző kultúrák között.)

Sajnos az expedíció már öt nappal előbb útnak indult, ezért a tábornok felesége lovas kozákot küld a táborba, ahonnan hamarosan megjön a válasz: a magyar utazónak adjanak húsfőnyt, mert másként nem biztonságos az út, és várják őt. A hegyi ös-

vényszédítő, de csodálatosan szép és változatos tájon át vezet. A fensíkon van a táborhely, ahol pezseg az élet. Itt, a Kaukázusban találkozunk az ereje teljében lévő, ötvenöt éves, daliás, magyar származású tábornok, és a fehér hajú, markáns arcú, hatvannégy évesen is délceg magyar utazó. Megölelik egymást, Besse átadja a tábornok magyar rokonától származó ajánlólevelet, és azonnal meghívást kap az expedícióba. Emmánuel tábornok a tudósok kibitkájában (sátrában) jelöli ki a szállását. Négy orosz akadémikus és egy mérnök lakik vele egy fedél alatt.

Július 16-án tovább indul a tábor a Malka-folyóhoz, amely közvetlenül az Elbrusz lábánál folyik.

A hegyi törzsek követeket küldenek, ki-puhatolni az expedíció célját. A magyar utazó beszédbe elegyedik a tolmácsukkal, és elmondja, hogy ő a távoli, de innen elszármazott magyar nép fia, és azért jött a hegyek közé, hogy őseinek a bölcsőjét kutatssa fel itt.

Besse útinaplójába a következőket írja: „Ami engem illet, én minél inkább összehasonlítottam a termetünket, arcvonásainkat, testmozgásunkat, s végül mindazt, ami nemzeti sajátosság – annál inkább meggyőződtem róla, hogy az északi Kaukázus népeinek eredete azonos a mai magyarokéval, a típus jegyeit a kilenc évszázados időköz sem törölte el.”... „Megállapítottam, hogy ebben a tekintetben egyetlenegy nép sem hasonlít a magyarokhoz annyira, mint a karacsájak és a dugurok”.

A 19. század első felében a hegyi lakókon, cári hivatalnokokon és katonákon kívül alig került valaki a lenyűgöző szépségű kaukázusi hegyek közé.

Ritka szerencse jutott tehát osztályrészül Besse Jánosnak, hogy „civil” világ-

járó létére végigjárhatta az Emmánuel tábornok vezette expedíció útját. Július 19-én megérkeznek a kijelölt utolsó táborhelyre, innen kell elindulniuk az utolsó szakaszra, a csúcs meghódítására. 8000 láb magasságban terül el a Malka-folyó partján a táborhely. A hegyoldalon áll a tábornok, az akadémikusok és a katonai parancsnokok szállása, előttük a völgyben a katonai tábor, a gyalogosok, a kozákok és a tüzérek szálláshelye.

Másnap hatalmas felhőszakadás zúdul a tájra, egész nap ömlik az eső, a végső rohamot egy nappal el kell halasztani. Besse a zuhogó esőben tovább írja fejtegetéseit és „megfejt” az Elbrusz név értelmét.

„A magyarok, akik a keresztény idősámítás első évszázadai óta laktak a Kaukázusban, Imauszból ide való átkelésük után kétségkívül ugyanígy tisztelték ezt a csodát, s ezért adták neki ezt a nevet: Elborusz, vagy Leborusz. Tehát az Elbrusz a magyar elborusz vagy leborusz szóból származik, annyit jelent, hogy leborulsz e szent hegy előtt.”

Folytatjuk

Helyreigazítás

A füzetek októberi számának – „A Zakariás családi találkozó kapcsán” cikk, szerzője: Béres L. Attila – 4. oldalán megjelent mondat helyesen: „A Belgiumban élő **Köves Zsuzsanna** – édesanyja Jakabffy Zsuzsanna, nagyapja **Dr. Jakabffy Károly** pénzügyi államtitkár –, unokatestvérével érkezett, ugyancsak elmesélte a Jakabffy család kötődését a Zakariás családhoz.” Az érintettektől és a nagyrokoni körtől elnézést kérünk a félrehallás miatt megjelent névelírásért. (– a szerk.)

Jó hír

Néhány napja kaptuk a hírt, hogy XIX. Péter Nerszesz, bejruti örmény katolikus pátriárka személyi titkára, Avedik Hovannessiján vardaped érkezik hozzánk látogatóba. Nagy várakozással és örömmel fogadtuk először az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelyén, egy kis rögtönzött bemutatkozás és fogadás keretében, amelyen megismertettük a közösség életével, az egyesület kulturális misz-

Avedik Hovannessiján

Avedik atya bemutatkozó miséjére Avedik Hovannessiján október 21-én került misézük – Fotó: sor, amelyben segítségére volt Ákos atya is. Csodálatos énekhangja betöltötte a zsúfolásig megtelt templomot. A mise után kötetlen beszélgetésre került sor az atyával a plébánia közösségi termeiben, majd közösen megtekintettük a felújított és újrarendezett közgyűjteményünket. Szeretettel várjuk vissza az atyát.

I.S.

Beszélgetés az EÖGYKE székhelyén. Jobbról: dr. Issekutz Sarolta, Heim Pál, Avedik Hovannessiján, Zsigmond Benedek

szíójával, az örmény katolikus gondnokság tagjaival és feladataival. A kedves és közvetlen fiatal pap rögtön megszerettette magát mindenkivel. Örömmel vettük, hogy a Pátriárka és Erdő Péter érsek, bíboros úr megtárgyalták Rómában a hazai örmény katolikusok helyzetét és a nagy paphiány ellenére időnként, talán havonta egy alkalommal, Avedik atya személyében biztosítják örmény nyelven a csodálatos örmény katolikus liturgia felhangzását az Orlay u-i templomunkban.

Jobbról: Avedik Hovannessiján, a tolmács, Fülöp Ákos atya és dr. Issekutz Sarolta – Fotó: Kabdebó János

Az aradi vértanúk emléknapja hagyományosan kiemelkedő ünnepi esemény

„... áldom a vértanúk szent emlékét a hűségükért a Haza iránt,”
(Kossuth Lajos)

„Idén is, akárcsak az elmúlt években, magas színvonalon valósult meg.” – Szilvay Ingrid költő, zongora- és énekművész ezekkel a szavakkal foglalta össze az október 2-án Budapesten, az V. kerület Akadémia utca 1. szám első emeleti színházteremben megrendezett aradi vértanúk emlékestet. Az

Dr. Hermann Róbert

1848-49-es szabadságharc hőseire, köztük a magyarörmény hősökre, az aradi vértanúkra emlékezett a rendező Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat, a rendezvényt támogató Budapest II. kerületi-, Ferencvárosi-, XI. kerületi-, XII. kerületi- és Zuglói Örmény Önkormányzat, valamint a nagyszámú meghívott.

Szilvay Ingrid beszámolójából megtudtuk, hogy az emlékműsor rendezője dr. Issekutz Sarolta elnök, – akinek, mint ismeretes, ősei között található eleméri és ittebei Kiss Ernő honvéd altábornagy, aradi vértanú, – ünnepi megnyitójában kiemelte, hogy az aradi vértanúk emléknapja hagyományosan kiemelkedő ünnepi eseménye a magyarörménységnek. Az erdélyi gyökerekkel rendelkező magyarörménység mindig megtalálta a módját annak, hogy méltóképpen emlékezzen az október 6-án meggyilkolt hősi áldozatokra.

A magyar és az örmény himnusz után az emlékbeszédet dr. Hermann Róbert hadtörténész tartotta, nagyon érdekes, sok új adatot tartalmazó, sokoldalú előadása az 1848-49-es forradalom és szabadságharc áldozatairól szólt. Nemcsak az Aradon kivégzett tizenhárom honvéd főtisztéről, és a Pesten golyó által megölt Batthyány Lajos miniszterelnokről emlékezett meg, hanem azokról a hősookról is, akik nincsenek benne a történelemkönyvekben, a köztudatban. Hiszen

Az emlékműsor közönsége

a mártírokon kívül a hadbírótság számos ember felett hozott halálos ítéletet, vagy ítélt várfogságra.

Az előadást követően a *Kecskés Együttes* 1848-as zenei emléke műsora fergeteges sikert aratott. Jól ismert dalok, korabeli ver-

Kecskés Együttes

bunkosok, a Rákóczi induló – énekelve, Petőfi Sándor Szeptember végén című versének megzenésített változata L. Kecskés András feldolgozásában és Pálmái Árpád előadásában hangzottak el, valamint Jókai Mór 1848-as naplórészletei, amit Dr. Szabó András szóltatta meg. L. Kecskés András művészeti vezető műsorának része volt a lengyel Himnusz is, amelyet felállva énekelt a közönség. Ezt követően elhangzott két bal-

Szilvay Ingrid

lada Szilvay Ingrid tolmácsolásában: a Rab ének, majd egy szép duduk-szólót hallottunk, amit Molnár Péter játszott eredeti jereváni dudukon. A műsort az „Aradi vértanúk balladája” zárta, amelyből két versszak prózában hangzott el, ezzel fokozva a drámai hangulatot.

Az ünnepi műsor végén együtt énekeltek a Szózatot és a székely Himnuszt.

Majd méltóságteljes, hosszú sor kígyózott Kiss Ernő és Lázár Vilmos aradi vértanúk emlékére felszentelt kopjafa előtt, és a Bazilika harangjának zúgása közben az emlékezők elhelyezték a kegyelet fehér rózsáit.

A kopjafánál koszorúznak az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Fővárosi Örmény Önkormányzat képviselői

A záró fogadáson nagyon finom erdélyi örmény ételkülönlegességek élvezeti közben az összetartozás megerősödése tette teljessé az emlékestet.

(Béres)

Dr. Hermann Róbert

Az 1849-1850. évi megtorlások*

(1. rész)

A szabadságharc résztvevői elleni megtorlás már 1849 januárjában megkezdődött, de irányelveit csak 1849. július 1-i kiáltványában tette közzé Julius Haynau tábornagy, a cs. kir. hadsereg fővezére. Eszerint a Magyarországon 1848. október 8., Erdélyben 1848. október 18. után „a magyar pártütéssel összeköttetésben” elkövetett „minden bűntettek és vétségek” a haditörvények hatályai alá esnek. A határnapokat az magyarázta, hogy a magyar országyűlésen 1848. október 8-án olvasták fel az uralkodó október 3-i manifesztumát (s ekkor nyilvánították azt törvénytelennek); Erdélyben pedig Puchner Antal altábornagy ezen a napon hirdette ki az ostorállapotot.

Haynau ezért elrendelte haditörvényszékek felállítását, amelyek sommásan, tehát gyorsított eljárással ítéleznek. E haditörvényszékek joghatósága katonákra és polgáriakra egyaránt kiterjedt. A haditörvényszékek a következő ítéleteket hozhatták: 1.) halál, köté, vagy lőpor és golyó által; b.) deportálás az országon kívülre; c.) sáncfogság nehéz vagy könnyű vasban, vár-, fogház- vagy porkoláb fogság vasban vagy a nélkül; d.) pénzbüntetés. A felségsértés miatti elítélésnél a vagyonelkobzás automatikusan a büntetéssel jár.

A haditörvényszéki eljárás kiterjed azokra a képviselőkre és felsőházi tagokra, akik 1848. október 8. után részt vettek a magyar országyűlés munkájában; az OHB tagjaira (ezt fölösleges volt külön kitenni, hiszen a testület valamennyi tagja képviseli)

2012. október 2-án elhangzott emlékbeszéd

elő vagy felsőházi tag volt) és az OHB, illetve a Szemere-kormány által kinevezett kormánybiztosokra. Ez utóbbi kategória a képviselőkön és főispánokon kívül már érintette a megyei és városi tisztviselők (alispánok, polgármesterek) egy részét is. Haynau működésének ismeretében nem volt megnyugtató az a pont sem, amely szerint „kik viseletüket igazolhatni vélik, erre az alkalom a haditörvényszékek előtt tovább is fennmarad”.

A proklamáció 3. pontja a rögtönítélő eljárás alá eső személyek körét határozta meg. Ilyen eljárást lehetett lefolytatni mindazon képviselők és felsőházi tagok ellen, akik részt vettek az 1849. április 14-i trónfosztási és függetlenségi határozat meghozatalában. Ilyen eljárás alá esett, a.) aki a népet lázadásra csábította; b.) aki a cs. kir. vagy az orosz csapatok ellen fegyverrel támad, és nem tartozik a reguláris magyar csapatokhoz; c.) aki a magyar kormánytól vagy a kormánybiztosoktól kapott parancsot elfogadja, és annak engedelmeskedik; d.) „aki árulásban, egyetértésben vagy ellenséges megrohánás vezetésében részt vesz” (tehát a kémek, hírszerzők és gerillák); e.) aki a cs. kir. katonai és polgári hatóságoktól kapott rendeleteket, „melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja”; f.) aki „fegyveres pártító hadtesteket fogad vagy vezér” (tehát önkéntes csapatot szervez vagy vezet); g.) aki népfelkelést hirdet, szervez vagy vezér a cs. kir. és az orosz katonaság ellen; h.) aki cs. kir. vagy orosz katonát „hitzegésre” (átállás-

ra) csábít; i.) aki a cs. kir. vagy orosz csapatok futárait, szállítmányait, egységeit vagy szolgálatukban lévő személyeket megtámadja, vagy nekik kárt okoz, mozgásukat akadályozza; k.) aki a császár kormányához hűséges személyek elítélésében, megbüntetésében, vagyonuk elkobzásában, zár alá vételében vagy eladásában részt vesz. Haditörvényszéki vagy rögtönítélő eljárás alá esnek a fegyver- és lőszerrejtegetők is. Azok a cs. kir. tisztviselők, katonai vagy polgári hivatalnokok, akiknek fiai a magyar hadseregben az ő megegyezésükkel szolgálnak, haditörvényszék elé kerülnek, hivatalukat, fizetésüket vagy nyugdíjukat felfüggesztik. A cs. kir. vagy orosz csapatokat, szállítmányokat vagy futárokat megtámadó, mozgásukat akadályozó, azoknak kárt okozó helységeket felgyújtják. Azok a zsidó községek, amelyek tagjai a magyar kormány által elkobzott javakat vásárolnak, vagy amelyek tagjai a magyaroknak kémiszolgálatot teljesítenek, pénzbüntetést fizetnek.

Amint ebből az unalmas felsorolásból kiderül, gyakorlatilag mindenki, aki nem segítette a cs. kir. és orosz intervenciókat, vagy nem húzódott teljes passzivitásba, büntethető volt. A kiáltvány célja a lakosság elrettentése, a forradalom közgazgatásának megbénítása volt, s Haynau és beosztott parancsnokai a továbbiakban ebben a szellemben cselekedtek.

Az osztrák hadbíróóságok szervezete szerint a teljes hadbíróáságnak tizenhárom tagja volt: két-két közvitéz, tizedes, őrmester, hadnagy, százados, őrnagy, egy tábornok vagy magasabb rangú törzstiszt, mint elnök; és a hadbíró. Minél magasabb rangú volt a vádlott, annál magasabb rangú volt a hadbíróóság elnöke, s annál magasabb rangúak voltak a hadbíróóság tagjai is. Jogi végzettséggel csak a hadbíró rendelkezett.

Ő képviselte egy személyben a vádat és a védelmet, s ő látta el a tárgyalásvezetői teendőket is. Gyakorlatilag a hadbíró hozta a per végén az ítéletet. A tárgyalásvezetői előterjesztés (votum informativum) végén megírta, milyen súlyosbító és enyhítő körülmények állnak fenn a vádlott esetében, s ennek alapján milyen ítélettel kell sújtani. Az ítéletet meghozó haditörvényszéki tárgyaláson a hadbíróóság tagjai rövid tanácskozás után párosával (rendfokozatonként alulról felfelé haladva) jegyzőkönyvbe mondták ítéletüket. Ez általában megegyezett a hadbíró által javasolt büntetéssel.

A vádlottaknál két határnapot vettek figyelembe. Egyrészt 1848. október 3-át, tehát annak a királyi manifesztumnak a kibocsátását, amely feloszlatta a magyar országyűlést, törvénytelennek minősítette Kossuth és társai ténykedését, az országot a haditörvények alá helyezte és Jellačićot nevezte ki teljhatalmú királyi biztossá. A haditörvényszék természetesen némi „rátartással” kezelte ezt a határnapot: a Délvidéken szolgáló tisztelnél 1848. október 10-étől számították azt az időpontot, amikortól fegyveres lázadásban való részvétellel vádolták őket. (A temesvári várórség és főhadparancsnokság ugyanis ezen a napon hirdette ki az október 3-i manifesztumot.) A feldunai hadseregben szolgálóknál Windisch-Grätz október 17-i felszólítását, illetve az október 30-i schwechati csatát tekintették kiindulási időpontnak. A második dátum 1849. április 14., a magyar függetlenség kimondásának és a Habsburg-Lotharingiai-uralkodóház trónfosztásának napja volt. Azok a tisztviselők, akik ezt követően szolgáltak, felségsértés büntetésében voltak elmaraszthatók.

Az ítéletek jogi megalapozottsága nagyon is kétséges volt. Az október 3-i ma-

nifesztum ugyanis a magyar közjog szempontjából törvénytelen volt. Formailag azért, mert nem szerepelt rajta a felelős magyar miniszter ellenjegyzése. Tartalmilag pedig azért, mert az uralkodónak az éves költségvetés elfogadása előtt nem volt joga feloszlatni a parlamentet. A manifesztumra való hivatkozás azért is kétséges volt, mert Jellačić lényegében nem tölthette be a királyi biztosi tisztet, tehát egy rendelkezéseit tekintve törvénytelen, illetve meg nem valósult manifesztum volt a fegyveres lázadás vádjának legfőbb alapja.

A felségsértés vádja ugyanilyen kétes alapokra épült. I. Ferenc József ugyanis nem volt magyar király, hiszen nem koronáztatta meg magát, nem adott ki koronázási hitlevelet, nem esküdött meg az ország törvényeire. V. Ferdinánd 1848. december 2-i lemondása után a magyar trón jogilag üres volt. A meg nem koronázott uralkodó trónbitorlónak minősült, s így a tábornokok - ha voltak is kételyeik trónfosztás célszerűségével kapcsolatban -

jogi szempontból indokoltnak tekinthették azt, hogy továbbra is a magyar oldalon harcoljanak.

Folytatjuk

A XV. kerületi október 6-i rendezvényen Katona Tamás történész és Nuridzsán Zoltánné, a Bp. Főváros XV. kerületi Örmény Önkormányzat elnöke a Kiss Ernő emléktábla előtt – Fotó: Varga Gábor

A Budapest Főváros II. ker. Örmény Önkormányzat képviselői koszorúznak a Széna téri 56-os emlékműnél, balról: Flórián Antal, Bacsó Zoltán, és dr. Issekutz Sarolta

Kónya-Kovács Otília

Lázár Vilmos-domborművet avattak a nagybecskereki székesegyházban

Az aradi vértanúk előtt tisztelegve, a nagybecskereki székesegyházban már hagyományosan október 5-én tart megemlékező ünnepséget az Emmanuel kamarakórus. A Légy híve rendületlenül című est keretében elsőként *msgr. Gyuris László* nagybecskereki plébános felszentelte a már meglévő emléktábla mellé elhelyezett Lázár

Gyuris László

Vilmos-domborművet, amelyet *dr. Issekutz Sarolta*, elnök asszony jóvoltából állította a Budapesti Örmény Önkormányzat, a Budapest Főváros II. kerületi Örmény Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. A bronz domborművet a neves *Domonkos Béla*, érdi szobrászművész készítette. Elsőként *dr. Issekutz Sarolta* koszorúzott, majd a Magyar Nemzetörtség képviselői rótták le kegyeletüket a Lázár Vilmos-dombormű és -emléktábla előtt. Koszorút helyezett el a nagybecskereki Petőfi MME, a Muzslai Petőfi Sándor MME, a Madách Amatőr Színház, a Nagybecskereki Módszertani Központ, továbbá koszo-

rúzott még Muzslya helyi közösségének tanácsa, a VMSZ körzeti szervezete, a VMDK nagybecskereki és muzslai tagozata, a nagybecskereki Emmanuel kamarakórus. Az est folytatásában *Ady Endre: Október 6.* című versét *Balázs József* adta elő, *Juhász Gyula: Vértanúink* című versét pedig *Jenovay Lajos* tolmácsolta. Az

Emmanuel kamarakórus több alkalmi dallal tette még ünnepélyesebbé a megemlékezést. (*Vajdaság ma*, 2012. október 5.)

Elsőként *dr. Issekutz Sarolta* koszorúzott Nagybecskereken Lázár Vilmos emléktáblája előtt

Emmanuel kamarakórus

Konrád Emma kórusvezető

Kónya-Kovács Otlia

Elemér: Az aradi vértanúkra csak mi lehetünk büszkék

A vajdasági központi megemlékezés az aradi vértanúkra Eleméren volt. Gyászmisével kezdődött a Szent Ágoston templomban, amely misét msgr. Gyuris László nagybecskereki plébános celebrált paptestvéreivel együtt. A szertartáson jelen volt a református egyházból Kiss Nándor nagybecskereki lelkész és Dolinszky Gábor, evangélikus lelkész, akik a szentmise végén szóltak az egybegyűltekhez.

A gyászmisé követően a szervezőbizottság nevében Tóthné dr. Glemba Klára, a nagybecskereki Petőfi MME elnök asszonya a templom homlokzatán levő emléktáblánál koszorúzott, valamint a kegyelet virágait ugyanitt elhelyezték a budapesti Nemzetörség képviselői is, Kiss János őrnagy, Kiss Kornélia főhadnagy és Palczner Lajos ezredes.

A templom előtti téren elsőként Nikowitz Oszkár, Magyarország belgrádi nagykövete mondott beszédet, aki Faludy Györgyöt idézte elsőként.

„A vesztőhelyre sáros út vitt

És kikericsék kékjei.

Száz év, s meghaltam volna úgyis –
Vigasztalódott Vécsey.

Láhner György sírt s a földre nézett,

Damjanich szekéren feküdt,

Leiningen felmentő honvédek

Árnyát kereste mindenütt”

– Hogy ki a magyar? Ezt a kérdést már sokan feltették, és ha sorra vesszük azokat, akik a délvidéki harcokban részt vettek, Schweidel József, Leiningen-Westerburg, Damjanich, Lázár Vilmos,

Az eleméri templomban misét celebráló papok

Kiss Ernő, akkor illusztrálva látjuk Ady-nak – aki magyarul álmodott, magyarul gondolkodott és magyarul is lélegzett – a sorait, hogy „Kitárul a felé károm, Kit magyarrá tett értelem, Parancs, sors, szándék, alkalom.” Hozzá tehetne volna: és a bitófa. Ezeket az embereket a bitófa tette magyarrá. Sokan közülük nem is tudtak magyarul. És a magyar ügyben, ők az egyetlen szabad-

Az emlékező közönség; az első sorban középen Nikowitz Oszkár nagykövet és felesége

ság, a legszentebb eszmék, a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméit látták. És az, hogy a magyar nép tiszteli őket, ez a mi kincsünk, ez a mi pluszunk, ez a mi, egyetlen más népek sem a jussa, csak a miénk. Ők csak a mieink. A mi mártírjaink, és csak mi lehetünk rájuk büszkék – mondta beszédében Nikowitz Oszkár.

A gyászünnepen ifj. dr. Korhecz Tamás, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke is mondott megemlékező beszédet.

– Emlékezni, gyászolni és tisztelni jöttünk össze itt, Eleméren. Mi itt Kiss Ernő, honvédtábornok sírjánál, az eleméri templomnál, számtalan helyszínen pedig ezerszám honfitársaink a Kárpát-medencében megannyi más helyszínen emlékeznek a vértanúkra. Gyászoljuk a 13 aradi vértanút, és azt a sok száz emlékezetben megőrzött áldozatot, akik a császári bosszúnak áldozatul 1849-ben – mondta a többek között az MNT elnöke.

A megemlékezés koszorúzással zárult. Kiss Ernő családi sírboltjában, ahol a tábornok földi maradványa nyugszik, elhelyezték a kegyelet virágait. Magyarország képviseletében Nikowitz Oszkár nagykövet, Hajgató Zsolt ezredes, véd-erő-, katonai és légügyi attasé, Babity János, a Szabadkai Főkonzulátus vezető

Kiss Ernő síremléke a kriptában, Eleméren

konzulja és Thomka Orsolya, az Igazságügyi Minisztérium képviselője koszorúzott.

A kegyelet virágait elhelyezte még ifj. dr. Korhecz Tamás, az MNT elnöke, a Pásztor István, a vajdasági képviselőház elnöke, a VMSZ elnöke, dr. Issekutz Sarolta családja és a budapesti Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület nevében koszorúzott, a Kiss Ernő leszármazottjai közül Kiss János, Kiss Kornélia és Kiss Sándor. Fejet hajtottak még Kiss Ernő sírjánál a vajdasági magyar politikai pártok képviselői, az önkormányzatok képviselői, valamint számos civil szervezet.

(Vajdaság ma, 2012. október 6.)

Zeneagapé

Az eddigi sikereken felbuzdulva folytatjuk a Zeneagapét a hónap 4. vasárnapján, a 16,30 órakor kezdődő örmény katolikus szentmise után a Budapest, XI. Orlay u. 6. szám alatti templomunkban.

A tervezett műsor:

November 25-én Puskás Eszter énekművész és együttese műsorát hallhatjuk.

December 23-án DJ. Szongoth Gábor Karácsony CD IV.

Szeretettel vár mindenkit:
Szongoth Gábor

Bakó Zoltán

Rhédey Claudia köztéri szobrot kap Erdőszentgyörgyön

Bár szobra volt már Rhédey Claudiának az erdőszentgyörgyi kis múzeumban, most egy újabbat állítanak a város központjában, egykori lakhelye, a Rhédey-kastély előtt. Az erdőszentgyörgyiek ezzel is tisztelni akarnak a település híres szülöttének emléke előtt.

A Bodor Péter Művelődési Egyesület szoboravatással egybekötött megemlékező ünnepséget szervez Rhédey Claudia születésének 200. évfordulója alkalmával a Százfonat Egyesület, az Erdőszentgyörgyi Polgármesteri Hivatal és Tanács, valamint a Communitas Alapítvány támogatásával.

Erdőszentgyörgy lakói ápolják a grófnő emlékét. A református gyülekezet az alatt a fekete márvány emléktábla alatt imádkozik, amelyet Claudia unokája, Mary Victoria walesi hercegnő állíttatott nagyanyja emlékére. Mary hercegnőnek sokat beszélhetett édesapja tündérszép nagyanyjáról, a magyar grófnőről, mert a királyné még trónörökös korában márványtáblát állíttatott elhalt nagyanyjának emlékeztére az erdőszentgyörgyi református templomban. A templom melletti kis múzeumban pedig ott áll Claudia szobra – azzal a nyakékkal, amely alapján azo-

Rhédey Claudia

nosították földi maradványait – most pedig egy hozzá méltóbb helyen, a Rhédey-kastély előtt helyezik el az erdélyi szépséges királyi-ős szobrát.

Az ünnepség 2012. szeptember 23-án, vasárnap délelőtt 11 órakor kezdődik az erdőszentgyörgyi református templomban ökumenikus istentisztelettel, majd a Rhédey-kastély udvarán folytatódik, Rhédey Claudia szobrának avatásával. A szoboravatáson a

Cantualeénekegyüttes is fellép, majd megemlékező és ismertető beszédek hangzanak el. Az avatást követően a felújítás alatt álló

kastély látogatására nyílik lehetőség. A megemlékező ünnepség a kastély felújított pincéjében Novák József pajzscímer-kiállításának megtekintésével zárul.

Magyar vér is csörge-dez az angol királynő ereiben

Gróf Rhédey Claudia (Erdőszentgyörgy, 1812. szeptember 20. körül – Pettau, 1841. október 1.) kétszáz éve született Erdőszentgyörgyön. A bécsi udvarbálján ismerkedett meg Württembergi Sándor Teck herceg huszárezredessel, és egymásba szerettek. 1835-ben kötöttek házasságot. Három gyerekük született, két lány és egy fiú, Ferenc. Claudia éppen negye-

Rhédey Claudia szobrát leleplezik

dik gyerekével volt várandós, amikor 1841 szeptemberében Erdélyből férje után utazott Grazba, ahol az tábornoki rangban hadtestparancsnok volt. Graz közelében a megbokrosodott lovak a hintót az árokba borították. Claudia 1841. október 1-jén Pettauban belehalt sérüléseibe. Holttestét, óhaja szerint, hazaszállították szeretett Erdélyébe, és az erdőszentgyörgyi kriptában (később a református templomban) helyezték végső nyugalomra. Claudia fia, Teck Ferenc herceg feleségül vette Mary Adelaide angol herceg-

nőt, lányuk Teck Mary Victoria, angol és ír hercegnő feleségül ment V. György, Anglia és Írország királyához. Fiuk, VI. György, Anglia és Írország királya feleségül vette Elisabeth Bowes-Lyon hercegnőt, lányuk, II. Erzsébet jelenleg Anglia és Írország királynője, neki volt szépanyja Claudia. (Szekelyhon.ro 2012. 09. 20., csüörtök)

(Szerkesztői megjegyzés: a témáról már írt Borbély Júlia a Füzetek 2001 szeptemberi számában)

Mi magyar anyanyelvű, erdélyi örmény gyökerűek: magyarörmények*

Hazánkban kb. 15–20.000 főre tehető azoknak a létszáma, akik erdélyi örmény gyökerekkel rendelkeznek, magyarul beszélnek, azaz magyarörmények. Gyökereik a régmúltba nyúlik vissza.

Már a honfoglaló magyarokkal együtt jelentek meg örmény családok a Kárpát-medencében. A 7 törzs közül az egyik örmény volt, s a hagyomány szerint a törzsszövetség létrejöttékor Árpád pajzsra emelése örmény szokás szerint történt.

Az örmények korai jelenlétére utal a Kárpát-medencében fellelhető 6 karélyos templomépítészeti (Karcsa, Gerény, Kiszombor, Tarnaszentmária, stb.), amelyhez hasonló csupán az „ezeregytornyú” Aniban, az ősi örmény fővárosban, a Kaukázusban található, az ősi örmény földön.

Jelentős betelepülés történt a XIII. században is, erre utal az esztergomi örmény

negyed, a Terra Armenorum megléte, annak okirati bizonyítékai.

Az erdélyi örmények ősei az „ezeregytornyú” ANI székesfővárosból a királyi udvarral együtt menekültek el a szeldzsuk török, tatár és mongol betörések elől. Először a Krímbe, majd onnan Lengyelországon, Moldván keresztül Erdélybe menekültek a XVII. sz. második felében. 1672-ben I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem engedélyt adott számukra a letelepedéshez és kiváltságokat a már régóta jó hírnévnek örvendő örmény kereskedőknek. Örök áron megvásárolták a Kincstártól Szamosújvár, majd Erzsébetváros (később önálló közigazgatással és törvénykezéssel felruházott szabad királyi városok) megalapításához szükséges területeket és építették fel barokk városaik, míg Gyergyószentmiklós és Csíkszépmező székely lakossága mellé telepedve indította el a betelepülő örménység a települések városiasodását, gazdasági fejlődését.

A kezdetben kereskedő, iparos őseink zárt kolóniákban éltek, őrizve örmény ha-

*Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület *Örmény arcok, örmény szemek* című kiállításának történeti bevezetője

gyományait és kultúrájukat, örmény katolikus hitéletüket. Magyar kultúrán felnőtt generációik magyarrá válva, magyar anyanyelvüként illeszkedtek be a magyar társadalomba, segítve a polgárosodást, a magyar nyelv és kultúra megőrzését, de mindvégig őrizve az ősi örmény kultúrát és hagyományokat is. Befogadó hazájuk iránti hűségük példaértékű, az 1848-49-es szabadságharcban a maroknyi magyarörménység 70 főtisztet adott a szabadságharcnak, több száz honvédet, majd két aradi vértanút: Kiss Ernő altábornagy és Lázár Vilmos honvéd ezredes személyében.

Az erdélyi örmény családok közül 56 család magyar nemességet kapott a XVII–XX. század első harmada közötti időben, különböző érdemei elismeréséül. Róluk a Gudenus János József: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája (Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Budapest, 2010.) c. könyv ad részletes tájékoztatást, feltüntetve a személyi adatokon túl a foglalkozást, vallást, tisztségeket, a kitüntéseket is.

A hagyományosan ismert örmény foglalkozási ágaknak (marhakereskedelem, kézművesipar: szőnyegszövés, bőrfeldolgozás stb.) XIX. század utolsó harmadában történő megváltozásával az értelmiségi pályákon jelentek meg ősünk: a közigazgatásban, igazságszolgáltatásban, katonai pályán, egyházi szolgálatban, a politikai, tudományos és művészeti életben. Így adhattunk hazánknak pl. Aradi Vértanukat, a hadvezetés számtalan kiválóságát, mint Czetz János honvéd tábornokot, aki a szabadságharc legifjabb tábornoka volt, minisztereket (Lukács László, Lukács Béla, Gorove István, br. Dániel Ernő, Lukács György, Dr. Szilágyi Dezső, Dr. Pattantyús Ábrahám Dezső, csejtei Kristóffy József), sőt miniszterelnököket is (Lukács László,

Dr. Pattantyús Ábrahám Dezső), parlamenti képviselőket pl. Novák Márton, Jakab Bogdán, Simay Gergely, Lászlóffy Antal, Mártonffy Márton, dr. Issekutz Viktor, Urmánczy Nándor (az országzászló mozgalom megalapítója), stb. személyében. Az értelmiségi foglalkozás következtében a magyarörmények a nagy városokban és főleg a fővárosban telepedtek le.

A művészetek terén olyan neveket kell megemlíteni pl., mint Hollósy Simon, Barcsay Jenő és Karácsonyi János festőművészek, ifj. Halász Gyula (Brassai) fotóművész. Irodalmi téren büszkék vagyunk Csiky Gergely színműíróra, Ady Endre költőre, dr. Bányai Elemérre (Zuboly), Dávid Antal Ivánra, Petelei Istvánra, Kolozsvári Grandpier Emilre, Tutsek Anna írókra, Szongott Kristóf újságíró, armenológusra, stb. A zene területén váltak híressé Telmányi Emil, Kacsóh Pongrác és Viski János zeneszerzők, Hollósy Kornélia, Tutsek Piroska operaénekesek. Híres színművészeink voltak Mály Gerő és Tompa Sándor (Pufi). Nem feledkezhettünk meg a közelmúltban elhunytakról sem, mint pl. Agárdy Gábor, Bánffy György színművészekről, Vákár Tibor építőművészeiről, Lászlóffy Aladár íróról, költőről.

A tudomány területén szerzett hírnevet pl. Pattantyús Ábrahám Géza akadémikus, Dr. Issekutz Béla akadémikus, Puskás Tivadar feltaláló, Torma Károly és Torma Zsófia a világ első régésznöje, dr. Csasz Márton orvos, egyetemi tanár, dr. Jakabffy Elemér magyar kisebbségpolitikus, Dr. Patrubby Gergely Budapest főváros első tisztifőorvosa, Gajzágó Salamon a parlament alelnöke, majd az újonnan alakult Állami Számvevőszék első elnöke. Egyházi személyek közül kiemelkedett Bogdánffy Szilárd titkos püspök, akit 2010-ben avattak boldoggá.

Lázár Vilmos

Czetz János

Kiss Ernő

Ugyanez vonatkozik a mai korra is, hiszen ősünk mai leszármazottai szintén az értelmiségi pályákon jeleskednek nem kis eredménnyel. Nagyon sok élő művészünk van, felsorolni is lehetetlen. A teljesség igénye nélkül álljon itt néhányuk neve: Lászlóffy Csaba költő, Jakobovits Miklós festőművész, Gross Arnold grafikusművész, Novák Ferenc rendező, koreográfus, Senkálzky Endre, Flórián Antal színművészek, Kirkósa Júlia operaénekes, Jankovics Marcell rajz-animációs filmrendező, Szervátiusz Tibor szobrászművész, Gyulai Líviusz illusztrátor grafikus...

A Trianoni Békediktátummal megcsonkított Magyarország területeinek elvesztésével kezdett igazán szétszóródnai az erdélyi örménység, amely folyamatot felgyorsította a II. világháború és az utána következő évtizedek politikai és gazdasági körülményei. Az erdélyi magyarörmények számottevő része Magyarországra települt s jelentős hányada Budapesten él. A történelmi örménység tehát magyar anyanyelvű, úgy a jelenlegi Magyarországon, mint a Romániához tartozó Erdélyben, vallását tekintve örmény szertartású római katolikus.

Az erdélyi örmény gyökerű magyarokat fogja össze az 1997-ben alakult Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (EÖGYKE) identitásőrzés, kulturális

hagyományok ápolása, örmény szertartású római katolikus vallásuk megőrzése tekintetében. Működésének lényege a gyökerek megtartása, az erdélyi szülőfölddel és a magyarörmény közösségekkel való szoros kapcsolat és együttműködés, ezért klubot működtet, havi lapot jelentet meg Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek címmel, könyveket ad ki, kiállításokat szervez és rendszeresen szervez erdélyi barangolásokat, találkozásokat.

Az egyesület 2005-ben elnyerte a Magyar Művelődési Intézet Pro Cultura Minoritatum Hungariae kisebbségi közművelődési díját és elismerő oklevelét, majd 2007-ben a Budapesti Örmény Katolikus Lelkeség kapta meg ugyanezt a kitüntetést. 2011-ben Magyarország miniszterelnökétől dr. Issekutz Sarolta elnök elnyerte a Kisebbségekért Díj Hazai Kisebbségekért Tagozat kitüntetését és díjat kultúra és hagyományőrző tevékenységéért.

Mi magyar anyanyelvű, erdélyi örmény gyökerűek: magyarörmények őrizzük örmény származástudatunkat, kulturális örökségünket, hagyományainkat, erdélyi szülőföldünkhöz való kötődésünket, s természetesen magyar anyanyelvünket és kultúránkat, a magyar haza iránti hűségünket.

*Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület*

Kali Kinga

Lélekétel*

Két örmény temetőmonográfiáról

Örmények Magyarországon – diaszpóra-rétegek

Magyarországon 1993 után a kisebbségi önkormányzatok kedvezett a nemzeti kisebbségi könyvkiadásnak – most főleg két örmény halottkultusz-tematikájú könyvről lesz szó, amelyek az itteni örmény diaszpóra körében láttak napvilágot. Azonban, hogy eme könyvek kiadásának társadalmi háttere, mozgatórugói jobban átláthatók legyenek, előbb vázlatosan szólnunk kell a magyarországi örmény kisebbségről, annak két nagy történelmi rétegéről.

Az első diaszpórát azon egykori örmény kereskedők, nagyállattartók leszármazottjai, családjai alkotják, akik a 18. században tömegesen települtek át az erdélyi örmény központokból¹ – ahova a 17. század folyamán érkeztek egy nagyobb migrációs hullámmal, többnyire Moldván keresztül, – éspedig gazdasági célzattal, a Nagy Alföld kínálta új lehetőségek vonzásában. Az asszimiláció folytán mára már beolvadtak a magyar nemzettestbe, az örmény nyelvet nem beszélik, de valamiképpen él még bennük az örmény származás tudata: önmagukat magyar-örményeknek nevezik, akárcsak az Erdélyben maradt örmény telepések leszármazottjai.

¹ A négy erdélyi, örmény templommal rendelkező város: Gyergyószentmiklós (Gheorgheni), Szamosújvár (Gherla), Erzsébetváros (Dumbraveni), Csíkszépvíz (Frumoasa).

*Másodközlés, magyarul a Magyar Lettre Internacionale 2012/85-ös számában jelent meg.

A második diaszpórát az 1915-17-es törökországi genocídium eredményezte – valamint az azt megelőző történelmi események. A kényszerű emigrációs hullámot II. Abdul Hamid, a Vörös Szultán 1894-1896 közötti véres, örményellenes intézkedései indították el: a *hamidijék*, a szultán kurd bérgyilkos-zsoldosainak örménymészárlásai Anatóliában²; néhány évvel később pedig a hatalomra kerülő ifjútörökök ultranacionalista ágának egyre brutálisabb intézkedései, melyek lehetővé tették a szabad rablást, fosztogatást, gyilkolást a török lakosság számára, s rendszerint általános örménylincselésekbe torkollottak; később a pogromok, a szisztematikus deportálások és kivégzések elől megmenekülők, majd pedig a népiirtást túlélők is szétszóródtak a világban. A *Metz Jeghern*³ túlélői értelem szerűen olyan országokat céloztak meg új hazájuként, ahol az örménység *multtal* rendelkezett – így a menekülőhullámmal érkezők egy része Magyarországra (és Erdélybe) telepedett be, a régi diaszpórához csatlakozván. Ezekhez az emigráns-csoportokhoz később azok az örmény kivándorló családok is csatlakoztak, amelyek az 1988-’91-es években, Örményországban és a Kaukázusban lejáratott események (karabahi helyzet és háború, általában a polgárháborúk a kaukázusi térségben, az örményországi földrengés, Szovjetunió szétesése, a gazdaság általános hanyatlása) hatására kerestek menedé-

² E vérengzéssel érdemelte ki a Vörös Szultán nevet.

³ A Nagy Szerencsétlenség – ahogyan az örmények nevezik a törökországi genocídiumot.

ket Magyarországon.⁴ Az örménységnek ezt a (többé-kevésbé homogén) csoportját a diaszpóra első rétegének tagjai keleti örményeknek nevezik. Ezek a családok beszélik az örmény nyelvet, második-harmadik generációs leszármazottjaik is; többnyire az Örmény Apostoli Egyházhöz tartoznak, és magyarországi létükben is jobbára örmény hétköznapokat élnek meg a családon belül.⁵

⁴ Habár itt két különböző betelepítési hullámról van szó, mégis ugyanazon második diaszpóra réteghez tartozóként kell kezelnünk ezeket a betelepülőket, mivel a csoportjellemzőik nagyjából azonosak, és az asszimiláció értelem szerűen jóval kisebb mértékű náluk, mint az első diaszpóra esetében.

⁵ A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk itt, hogy kialakulóban van egy harmadik csoport is, melynek csoportjellemzői hasonlóságot mutatnak a kereskedelmi diaszpórákéval: ezt néhány tucatnyi, a kelet-európai régióban végbement változások után Örményországból érkező vendégmunkás, valamint némelyik Magyarországra áttelepülő családja alkotja. Érdekes módon, habár nagyjából ugyanakkor jöttek el, mint az előbbiekből említett kivándorló családok bizonyos része, ez a réteg mégsem nevezhető diaszpórának, mivel a csoport az átmenetiség jegyeit mutatja, erősen fluktuálódik. A terepkutatások igazolják, hogy ennek a laza csoportnak a tagjai nem szándékoznak huzamosabb ideig megtelepedni Magyarországon (nem rendezkedtek be, lakóhelyüket örmény nemzeti szimbólumokkal dekorálják – örmény zászló, kötelező fénykép vagy festmény az Ararat hegységről a szoba falán, valamint örmény konyakkal kínálják vendégeiket, stb.). Az újonnan érkezettek nem tartják a kapcsolatot sem a keleti örmények csoportjával, sem a magyar-örményekkel, csupán egymás közt – valamint természetesen az otthon maradtakkal, mintegy transznacionális közösséget alkotva.

Az 1993-as magyarországi kisebbségi törvénynek megfelelően ez a két igen különböző történelmi diaszpórához tartozó csoport egyesült örmény kisebbséggé. Az így keletkezett névleges csoport azonban sohasem lehet homogén: a lényegi különbségek, mint például az örmény nyelv birtoklása, az Örmény Apostoli Egyházhöz, illetve az Örmény Katolikus Egyházhöz való tartozás, a genocídiumban való érintettség húzzák meg a határokat a két réteg között – amelyek sok esetben a csoportok közti érdekellentétben fejeződnek ki.

Közelebbről – az érdekellentét oka a diaszpóra-rétegek között

Az 1672-ben I. Apafi Mihály fejedelem által Erdélyben letelepített örményeket a magyar törvény egy évszázadon át különleges jogállású idegenekként kezelte; azonban egyre inkább elmosódott a különállás a kereskedő elemek és a rendelkezhetők között. Kezdetben ugyan nem vásárolhattak földbirtokot és állami hivatalokat sem tölthettek be, de Magyarországon 1776-ban sor került jogi integrációjukra, az örmények ettől kezdve rendelkezhetek a közhivatal-viselés jogával, tehát ugyanazokkal a jogokkal és köteleességekkel, mint a magyarok. Mindezt győzelemként éltek meg, igyekeztek minél jobb magyarra lenni – új foglalkozási ágakban próbáltak elhelyezkedni, ami megrendítette a családi tradíciókat. A 19. század elején a modernizáció beindította a nyelvvesztést; a fiatalabb generáció Erdély és Magyarország nagyobb városaiba rajzott szét; az örmények nemességét, birtokokat szereztek, s már az 1840-es években büszkén vállalták magyarságukat: sőt magyar neveket vettek fel. Magyarok *akartak* lenni – a hagyományörzés háttérbe szorult a társadalmi értékpreferenciák sorában.

A beolvadás folytán megtörtént nyelvvesztés, a hagyományok háttérbe szorulása ahhoz vezetett, hogy mára már a magyarországi magyar-örmények (akárcsak az erdélyi magyar-örmények is) elsősorban magyarnak vallják magukat. Örménységük szituatív, csupán bizonyos helyzetben kerül elő, identitásuk környezettől függő, viszonylagos – s míg a 19. század fordulóján identitásuk még *plurálisnak* volt nevezhető (kulturálisan örmény, politikailag magyar), ma már *pozicionálisnak* mondható inkább: az emlékeztetéstől függően kerül előtérbe az örmény mivolt, a nagy egyházi ünnepek, örménységgel kapcsolatos megemlékezések köré fókuszálódik, egyszóval helyzefüggő.⁶

Az adott feltételek mellett a Magyarországra települt keleti örmény csoport, a második diaszpóra tagjai defenzív gesztussal hártják el az asszimiláció (számukra negatívként megélt) példáját, és inkább befogadó társadalomként azonosítják a magyar-örmények csoportját, semmint valamiképpen hozzájuk tartozó örmény diaszpóráként: hiszen az őshaza-élményük is különböző. Mivel a magyar-örmények nem rendelkeznek számukra egyértelmű „örmény világgal”, illetve ez a világ nem válik el egyértelműen a magyartól, ezért az ún. keleti örmények egyre nyíltabban nem fogadják el az örmény diaszpóra részeként őket, a kisebbségi törvény értelmében létrejött névleges közösség ellenére sem: nem vállalnak velük szinte semmiféle közösséget, sem interakciót. Mindezért az örmény kisebbség számszerűsítése Magyarországon (is) nehézségekbe ütközik: mindkét

csoportnak más és más a becsült értéke az országban élő örmények számát illetően.⁷

Míg a keleti örmények csoportja kívülről reprodukálódik, az Örményországból, Karabahból újonnan érkezők csatlakozásával, addig a magyarországi és erdélyi magyar-örmények csoportja nem várhatja kívülről a reprodukciót, hanem csoporton belül igyekszik megoldani azt, a csoport potenciális tagjainak örménység-tudatát felerősítve, országhatárokon is átnyúlva. A magyarországi magyar-örmények intenzívebb kapcsolatot tartanak fenn az erdélyi magyar-örményekkel, mint adott esetben a velük egy városban lakó, genocídium utáni betelepülő-hullámmal érkezett, az örmény nyelvet beszélő törökországi, örményországi vagy akár karabahi, szíriai, libanoni örményekkel.

A magyar-örmények esetében sajátos „transznacionalitásnak” lehetünk tanúi: a közös származás tudatán túl főleg az önigazolás (és egymás visszaigazolása) köti össze a magyarországi és erdélyi közösséget, a mitikus-szентimentális kapcsolat a kis őshazával, Erdéllyel – Örményországgal való kapcsolatuk inkább csak referenciális. Ez a geográfiailag kiterjesztett, transznacionális közösség sokkal homogénebb, mint amit a (törvény által) magyarországi örmény kisebbségként aposztrofált laza kohéziójú „csoport” esetében tapasztalhatunk.

⁷ A Magyar Országgyűlés kisebbségi beszámolója 1996-ban 3500-10000 főre becsüli a magyarországi örmények számát, az 1992-ben alakult Arménia Népe Kulturális Egyesület adataira (1000-1500 család, azaz 3500 fő körül) és az 1995-ben létrejött Országos Örmény Önkormányzat becsléseire (10000 fő körül) hivatkozva. Mindannak ellenére, hogy az 1990-es népszámlálás során mindössze 37 fő vallotta magát örmény anyanyelvűnek Magyarországon.

Az identitásreprodukció különböző irányai a magyarországi örmény diaszpóra két nagy történeti rétegének könyv- és lapkiadása esetében is határozottan megfigyelhetők: míg a keleti örményeknek nevezett csoport inkább az örmény mondavilág, örmény történelem témái felé fordul – különös hangsúlyt fektetve az 1915-17-es örmény genocídiumra;⁸ – addig a magyar-örmények csoportja esetében, érthető módon, főként az „erdélyi örmény őshaza” örmény vonatkozásainak feldolgozása gyakoribb.⁹ A kisebbségi törvény elfogadása után sürgetővé vált számukra az örmény mivolt újrafogalmazása is: meg akarják magyarázni az örmény népnek a magyar történelemben elfoglalt kivételes helyét, racionalizálják a

⁸ Például: *Hájk és Bél harca*. A régi örmény irodalom kincsestára I. Ókor–középkor. Válogatta és szerkesztette: dr. Schütz Ödön. Bibliotheca Caucasia–Series Armenica I. Életünk könyvek, Szombathely, 1995; vagy *Tanulmányok az örmény népi kultúra témaköréből*. Válogatta és szerkesztette: Krajcsir Piroska, Dzsotján Gagik. Kiadja az Ararat Kulturális Egyesület. Dorog, 2008.
⁹ Például: *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve*. Szerkesztette: dr. Issekutz Sarolta. Kiadja az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Erdélyi Örmény Múzeum, 11. kötet. Budapest, 2008.; *Örmény – Magyar A, B, C Könyvcske (Szamosújvár 1834) Gyakorlati Örmény nyelvtan (Velece, 1876)*. Lapozós DVD-kiadvány. Kiadja az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Erdélyi Örmény Múzeum, 12. kötet. Budapest, 2009.; Ugyanakkor nem mellőzhető a genocídiumról való megemlékezés, az áldozatok előtti főhajtás sem a kiadványok terén: *Nikolaj Hovhanniszjan: Az Örmény Genocídium*. Kiadja az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Erdélyi Örmény Múzeum, 10. kötet. Budapest, 2007.

nyelv elvesztését. A megemlékezés minden ilyen aktusával tehát a magyar-örmények csoportja az örményeknek a magyar történelemben ágyazottságáról is megemlékezik.

Lélekétel – két erdélyi örmény temető monográfiájáról

Ebben az írásban azonban két könyvről lesz szó, végre kissé bővebben: éspedig két temetőmonográfiáról. A műfaj elsőre meghökkentő talán, ráadásul a két említett munka nem is feltétlenül elégíti ki a monográfia-besorolást a maga helyenként nosztalgikus-szubjektív mivoltában – azonban a magyar-örmény csoport életében igen-csak jelentős és hasznos könyvkiadási tényről van szó, ezért e könyvek kiadását mintegy a *neoarmenista* törekvések mozgalmi aktusaként is értelmezhetjük:¹⁰ egyszerűen az örmény ősökre való kollektív emlékezéséért.

¹⁰ A magyarországi és erdélyi magyar-örmények valamiképpen ugyanazt a kulturális ideológiát folytatják, mint a 19. század végén az armenizmus mozgalma, mely az 1880-as-'90-es években jött létre Szamosújváron, a Szongott Kristóf alapította Arménia című folyóirat köré csoportosulva. Az akkori értelmiségi elit örményidentitás-mentő mozgalomba kezdett (amelynek kiteljesedésére csak még sürgetőbb hatással voltak a Törökországból jövő, az 1894-96 között a Vörös Szultán rendelkezésére lemezárólt örményekről szóló híradások): az örmény jellegzetességek megőrzését, a hagyományok ápolását szorgalmazta; arra tanított, hogyan kell jó magyarnak lenni, egyszerűen örmény módon élni. A mai körülmények között a neoarmenizmus ideológiáját a Budapesten 1997 februárjában alakult Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja tevékenységével, valamint lapjával, a havonta megjelenő magyar nyelvű Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetekkel.

Az *Örmény halottkultusz és temetkezés. Erzsébetváros és örmény katolikus temetője* című, több tanulmányt egybegyűjtő kötet az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület *Erdélyi Örmény Múzeum* sorozatában látott napvilágot 2009-ben, dr. Issekutz Sarolta szerkesztésében. Leginkább kevert műfajú könyvnek mondható, mivel első része tanulmánykötet, második része pedig inkább a város- és temetőmonográfiaként határozható meg. A kötet egyetlen kimerítő kronológiai előzménye egy hasonló tematikájú munka: Balázs-Bécsi Attilának *A szamosújvári magyar-örmény katolikus temető monográfiája* című könyvecskéje, amely a Budapest Főváros XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzata jóvoltából látott napvilágot 2002-ben, Szongoth Gábor gondozásában. Előbbi kötet részben ez utóbbi metodológiáját követi, erre támaszkodik: következménye, egyszersmind valamiképpen folytatása, mozgalommá teljesítése.

Egyik munka sem tűzi ki céljával a teljességre való törekvést: bevezetőjükben egyaránt megemlítetik, nem tudományos céllal, nem is a teljesség igényével íródtak (mindennek ellenére mindkettő monográfiaként jelöltetik) – mindkét esetben inkább a mozgósítás a cél, a figyelemfelkeltés, az örmény múlt felé fordulás az őskörményekre való emlékezés által, az örmény kegyhelyek tárgyi re-miniscenciáinak megmentésére való felszólítás, aktivizálás. E célkitűzés nagy valószínűséggel sikeresen meg is valósult, hiszen már a monográfiák előmunkálatai is valóságos temetőmentő-mozgalmat indítottak el mind Szamosújváron, mind Erzsébetvárosban, többek között az iskolai tanulók bevonásával.¹¹

¹¹ Szamosújvár esetében például külön ki kell emelnünk a Téka Alapítvány fiataljainak és vezető tanárnőjüknek a temető megmentésére irányuló fáradtságos munkáját.

Míg Balázs-Bécsi Attila szamosújvári örmény temetkezést feldolgozó munkája kizárólagosan temetőmonográfia, rövidke várostörténeti bevezetővel, illetve logikus rendszerbe foglalt művészettörténeti megállapítások sorával, addig a dr. Issekutz Sarolta által szerkesztett erzsébetvárosi kötet ennél jóval szélesebb spektrummal dolgozik, távolabbról közelít a halottkultusz-téma részleteire. Mindkét kötet monografikus precizitással dolgozza fel az örmény temetőkben napjainkban még fellelhető örmény sírhelyek tárgyi maradványait: temetőparcellánként sorra véve a sírokat, a jobb eligazodás végett térképeket is közölve – valamint a sírkövek, fejfák még kiolvasható feliratait is. A szamosújvári temető monográfiája színes fényképes anyagot közöl minden egyes sírról és kriptatábláról – ugyanis e munka nemcsak az örmény temető sírhelyeit, de a főtéri örmény katolikus székesegyház, valamint a Salamon-templom kriptáit is felsorolja, felirataikat is külön feltüntetve. Az erzsébetvárosi temetőmonográfia azonban csak bizonyos sírokról és sírkövekről közöl színes fotográfiát: a műemlék-jellegű örmény katolikus sírokat örökíti meg, ugyancsak közreadva a részben rekonstruált feliratokat. Viszont ez utóbbinál a könyvhöz tartozó DVD-mellékletben fellelhető valamennyi sírfotója, a temettek neve és a sírfeliratok is, kereshető módon, származásra és felekezetre való tekintet nélkül – ugyanis a vegyes házasságok által, a sírhelyvásárlás és a rátemetkezések által sok a román ortodox családi sír is itt (akárcsak a szamosújvári örmény temetőben is). Ez a „képes lista” a lepragmatikusabb rész mindkét munka esetében, ha azt az örmény leszármazottak számszövegéből tekintjük – hiszen könnyűszerrel ki-kereshető, hol nyugszanak az egykor talán Szamosújváron vagy Erzsébetvárosban élt örmény rokonok.

Az erzsébetvárosi monográfia első része azonban, mint arról már szó esett, távolabbról közelíti meg a tematikát, és ezt a ráközelítést érdemes megvizsgálnunk. A kötet a monografikus részt megelőzően olyan tanulmányokat gyűjt egybe, amelyek mintegy körüljárják az örmény halottkultusz és temetkezés témakörét, az örmény őshazától az egykori erdélyi őshazáig, a kezdetektől fogva a magyar-örmény mindennapok átmeneti rítusáig. A halottkultusz-témára való ráközelítés tehát koncentrikus szerkesztési koncepciónak megfelelően, térben és időben is „távolról” történik meg – gondolván így a „körön kívüliekre” is, azokra, akiknek nemcsak, hogy feltehetőleg nincsen örmény halottjuk, de talán az örménységről sem sokat tudnak. A téma megközelítésének ívébe éppen ezért beletartozik úgy a néprajzi tanulmány az örmény halottkultuszról, mint a teológiai-egyház-történeti esszé. A szerkesztő, dr. Issekutz Sarolta *Örmények* című bevezető tanulmánya röviden összefoglalja az örmény nép történelmi stációit, illetve felvázolja Erdélybe való betelepülésük körülményeit, a magyarországi örmény diaszpóra történetét, kezdetektől napjainkig, a második diaszpóra réteg, a genocídium után érkezettek, sőt egészen a kialakulóban levő harmadik örmény diaszpóra-réteg, a gazdaságinak nevezhető diaszpóra-csoport betelepüléséig.

A számomra leginkább szakmai igényként megítélt, leginkább nosztalgikus mellézköngé-mentes, a kritikai distanciát messzememenően érvényesítő írás a Dukai Ditta etnográfiai tanulmánya, „Az angyal megérkezett, s engem hív.” *Lélekképzet és halottbúcsúztatás a XIX. századi örmény közösségekben* címmel. A néprajzkutató a kisázsiai örmény szórvány-közösségekben végzett, 19. század végi, 20. század eleji gyűjtések alapján tárja

az olvasó elé az említett örmény közösségek halálképét, lélekképzetét, a temetés körüli szokásrendszert, és az ebből a tudásból kibontható világgépet, a túlvilágról alkotott képzeteket. E rövid könyvismertető nem ad teret annak, hogy a tanulmányok egyenként és érdemük szerint méltattassanak, azonban e körülműköntően pontos írásból fontos kiemelniünk egy mondatot, amely híven tükrözi nem csupán a halottkultusz, de a magyar-örmények „temetőmozgalmának” háttérdinamikáját is – mintegy alátámasztva az ebben az írásban általam felvezetettéket is: „A síratókban és halotti búcsúztató énekekben a halott a közösség tagjaként jelenik meg: a síratás során elmondott jellemrajza és cselekedeteinek sora megerősíti egykori helyét a közösségben, és biztosítja emlékének továbbélését.”¹² Nem csupán arról van itt szó, hogy a halál emberileg, egyénileg nehezen feldolgozható veszteség: megkockáztatható a kijelentés, hogy egy viszonylag kisszámú népcsoport közösségileg sem akarja elfogadni bármely számbeli veszteségét, örökre és hatalmasnak akarja tudni magát azzal, hogy legendák szintjén élteti tovább elhalt tagjait is, legalábbis perpetuálva így a lélekszámot, meghosszabbítva saját közösségi létét – egyszóval a történelmét.

Az örmény halottkultuszt mindedig nem dolgozták fel kellőképpen korunk társadalomtudományában, az előző évszázadokból is igen kevés írásos anyag maradt fenn a témával kapcsolatosan. A forrásmunkák közül a 19. század nagy armenológusainak nevét kell megemlítenünk, a Szongott Kristófét, valamint az Ávédik Lukácsét, akik az erdélyi örménység halállal és temetkezéssel kapcsolatos szokásairól készítettek ap-
¹² Ti. Szaszun tartomány hagyományai szerint.

rólékos feljegyzéseket, így örökítették át egykor élt örmények Erdélyben élte szokásait.¹³ A dr. Issekutz Sarolta által írt másik, szintén nívumnak számító tanulmány, *Örmény halottkultusz és temetkezés Bukovinában és Erdélyben* címen azonban főként Szongott Kristóf (inkább szamosújvári példák alátámasztott), Tarisnyás Márton és Gergely Katalin (gyergyószentmiklósi örmény közösségekben megfigyelt szokásokkal illusztrált) munkái alapján szintetizálja az erdélyi örménység halálképét és temetkezéssel kapcsolatos szokásvilágát. A szerző kiemeli a céhek fontosságát a temetés körüli szokásokban, a Legényegylet, a vörös köpenyegesek (máig továbbéltetett) szerepkörét a temetési szertartásban, sőt számot ad az örökösödési jogról, a halállal kapcsolatos szokásokról is.¹⁴ Ugyancsak megemlítené dr. Puskás Attilának *Az örmény halotti szertartás és teológia gyökerei* című teológiai-egyház történeti tanulmánya: igen aprólékos munka a halotti megemlékezések, szertartások teológiai hátteréről és mondanivalójáról. A szerző Giuseppe Munarini pádovai történész

¹³ A kötet tartalmaz egy Polyák Mariann által írt kismonográfiát is Ávedik Lukács munkásságáról – Ávedik Lukács (1847-1909), Erzsébetváros történetírója címen, – amely rendelkezése szerint tovább árnyalja az Erzsébetváros-képet, külön kis fejezetet szentelve az író mindegyik művének.

¹⁴ Érdekességképpen megemlítené a halotti tor körüli szokások leírásában közölt recept is, a lelkes laska (hoku erusztá), azaz az elhalt lelkeért egykor a tor népének meg a szegényeknek szétosztott laska receptje, Szongott Kristóf után közreadva – a nyugati örmény diaszpórában a gyászszertartás után szétosztott (toros) eledelt hasonló elgondolás alapján hokidzsásnak, azaz lélekételnek nevezik ma is.

professzor munkái alapján összegez, és vonja le a megfelelő következtetéseket, valamint elemzi a halotti szokásokat, emlénapokat, a temetési szertartást – a kötet valamennyi írása közül ez az egyetlen, amely a szakrális, és nem a profán, az emberi felől közelít a halál-témára.

A kötet második részében Erzsébetvárosnak és örmény temetőjének tömörített monográfiáját találjuk, amelyről azonban már nagyvonalakban szóltam előbb, s amely dr. Issekutz Sarolta *Erzsébetváros* című kismonográfiájával indít: a temetőmonográfia ebben a második részben nagyjából a Balázs-Bécsi Attila szamosújvári temetőről írt monográfiáját követi szerkezetileg, de sokkal több részlettel. Erzsébetvárosról és az ottani örmények temetkezési szokásairól, az erzsébetvárosi örmény temetőről esik szó, minden részletre kiterjedően – úgymint egykori örmény családok összeírása, sőt, utcák szerinti eloszlása (!), a város önkormányzati szervezete, bírái és polgármesterei, örmény katolikus főtemploma és örmény katolikus temetője.

Mindkét kötet problematikája tehát a területiség, pontosabban a területen kívüliség körül forog. Amennyiben elfogadjuk, hogy a diaszpóra a területen kívüliség utópiája,¹⁵ annyiban e két temetőmonográfiát felfoghatjuk a magyar-örmény közösség visszatérés-mítosának szimbolikus materializálódásaként, amely természetesen sosem járhat együtt területi revendikációkkal; poétikusabban szólva „kollektív hattyúdalként”. Az előmunkálataik és kiadásuk által elindult „temetőmentő-mozgalom” olyan kulturális gesztus, amellyel egy mára látszólag immár teljesen asszimilálódott (csupán egykoron etnikainak nevezhető) csoport törekszik fenn tartani kontinuitását a kollektív emléke-

¹⁵ Stéphane de Tapia megállapításával élve

zet szintjén – megidézve és feltámasztva ekképpen az ősi múltat. Halálról, temetkezésről szóló könyvet nem könnyed olvasmányként olvas az ember, legyen bár érintett az örmény történelemben: de ez a könyv maga is lélekétel, amelynek olvasásával-böngészésével a közösség tagjai újra és újra reprodukálják a közösségi múltat, és ez által saját örmény identitásukat – eltávozott örmény őseikről megemlékezve, ezáltal továbbéltetve őket, akár csak örménységük történetét.

Irodalom:

Örmény halottkultusz és temetkezés. Erzsébetváros és örmény katolikus temetője. Szerkesztette: dr. Issekutz Sarolta. Kiadja az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület. Erdélyi Örmény Múzeum, 13. kötet. Budapest, 2009.

Balázs-Bécsi Attila: A szamosújvári magyar-örmény katolikus temető monográfiája. Kiadja a Budapest Főváros XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzata. Budapest, 2002.

Meghívó

A Fővárosi Örmény Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület szeretettel meghívja Önt, kedves családját, barátait és ismerőseit az alábbi könyvbemutatóra

2012. november 7. szerda du. 17, 30 órára

Helyszín: Pest megyei Kormányhivatal Nyáry Pál termébe
(Bejárat: Budapest V. Semmelweis u. 6. felől)

Murádin Jenő **Magyarörmény paletta**

(Kiadó: Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Budapest, 2012)

A könyvet bemutatja
Jankovics Marcell

Közreműködik
Vörösváry Márton (hegedű)

Filmvetítés: Bogdán Pál – Hollósy Simon portréfilm

A szerző a helyszínen dedikálja könyvét

Mindenkit szeretettel várunk!
dr. Issekutz Sarolta elnök

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (www.magyarormeny.hu) a magyar-örményeket fogja össze és minden eszközzel segíti az örmény identitástudat fennmaradását. A magyar anyanyelvű örménység kiemelkedő szerepét sokszor a nevek már nem teszik felismerhetővé, ezért fontos lexikonszerűen összegyűjteni az egyes szakterületek szereplőit, ezáltal a magyarörmény képző- és iparművészeket. Így válik megismerhetővé magunk és mások számára is a közel 350 éves Kárpát-medencei magyarörménység nemzetalkotó szerepe és az a nem kevés többlet, amelyet az örmény gyökerek jelentenek.

dr. Issekutz Sarolta

Szongott Kristóf

A Korbuly család vázlatos története*

(3. rész)

A káptalani gyűlés, melyen Vannutelli bécsi apostoli nuncius elnökölt s melynek fő tárgya a főapát választása volt, a rend történetében más tekintetben is igen emlékeztet-re méltó volt; mert mint első tárgy e gyűlésben olvastatott fel és vétetett tudomásul a rend új szabályzata, a mikor dr. Esztegár Vártán határozott nyíltsággal a rendi szabályok szigora mellett foglalt állást.

Dr. Esztegár Vártánnak főapáttá lett megválasztása örömet hozott a rend tagjainak; szülővárosa: Szamosújvár távirat útján fejezte ki szerencse-kívánatait és XIII. Leo szentséges atyánk ugyanazon év szeptember havában selimbriai érsekké nevezte ki.

Várva várt ünnepe volt a rendnek az 1884. év nov. 9-ike is, midőn a köz-szeretben álló főapát az állami hivatalok képviselői jelenlétében Vannutelli érsek által érsekké szenteltetett föl. A rend házában adott lakomán több udvari, követségi kiváló egyéniség s magas állású egyházi személy jelent meg. A lelkesedés tetőpontját érte el, midőn a főapát ő szentségét: a pápát olasz és ő felségét: az apostoli magyar királyt német nyelven köszönté fel...

Az ünnepélyek lefolyása után a főapát törhetetlen akarattal a szerzet ügyeinek rendezéséhez fogott; akadályt nem ismerő munkásságának tisztelettel és elismeréssel adóztak a rend tagjai. Rövid ideig tar-

tó kormányzata alatt a pápa ő szentsége s apostoli magyar királyunk rokonszenvével dicsekedhetett; miért működése reményt nyújtott, hogy a rend ügyei előnyös lendületet fognak venni.

Már 1885. pünkösöd napján a XIII. Leo pápa ő szentsége által 1885. január 23-án helybenhagyott rendi szabályokat közzétesszi remek előszóval, melyben felszólítja a rend tagjait, hogy a szabályokban kijelölt úton haladjanak, mert csak úgy juthatnak el hivatásuk céljához).¹

1885. június havában meglátogatta a magyarhoni örmény kolóniákat: Szamosújvárt, Erzsébetvárost, a Kolozsvárt lakó örményeket s mindenütt lelkesült fogadtásra talált. Szamosújvárt az indóháznál beláthatatlan sokaság várta a vasúton érkező főapátot, ki is a plébánia-lakban a papság és a város üdvözlését szeretettel viszonozta. A szamosújvári örmény kath. egyház évkönyveiben kitö-

rölhetetlen betűkkel van beírva az 1885. évi Világosító-Szent-Gergely-napja, midőn a főapát teljes segédlettel és díszben az ünnepi nagymisét tartá... Ily szívesen s örömmel fogadták Erzsébetvároson, Kolozsvárt, hol midőn a tiszteletére adott lakomán, magyar nyelven mondott felköszöntőt, a lelkesedés határt nem ismert...

Bécsbe visszatérvén újra útra kelt „Kélet” felé, mert személyesen akarta látni kolostorait: a kolostorok ügyeit maga akar-

¹ Constitutiones congregationis mecharistarum Viennensium appribatae a Leone XIII. Pontifice optimo maximo. Viennaé 1885.

Dr. Esztegár Vártán

* (Eredetileg megjelent az Armenia Magyar-örmény havi szemle 1906-7. évfolyamaiban. Eredeti helyesírással!)

ta megvizsgálni, hogy igazságosan kormányozhasson. Útja Konstantinápoly-, Aidyn-, Smyrnába valóságos diadalmenet volt; mindenütt gyűjtött rendje érdekében — tapasztalokat.

1886 év május havában Rómába érkezett, hogy magát pápa ő szentségének bemutatassa és a rend ügyeiben tárgyaljon; de nem hitte, hogy a bécsi anyakolostort többé nem fogja látni és nem fogja fogadni a bécsi rendtársak üdvözlését! Rómából visszatérteben 1886. június 23-án érte utól a halál Triestben.

Az általánosan kedvelt főapát váratlan halála nemcsak a rend tagjait rendítette meg, hanem mindazokat, kik a főapátot a közelben s a távolban ismerték. A főapát szülővárosa: Szamosújvár főegyhá-

zának nagy harangja búsan hirdeté a nagy veszteséget. A rend kormányához intézett számos részvétirat fényesen igazolta, hogy mennyire szerették az elhunytat. A rend elveszté benne édes atyját, büszkeségét! Porait Bécsbe hozták, néhány napig a templomban ravatalra helyezték és 1886. július 1-én dr. Angerer Eduárd által tartott halotti gyászszertartás után a templom sírboltjába helyezték el a feltámadás nagy napjáig. Szamosújvár város közönsége jegyzőkönyvileg fejezte ki részvétét s fájdalomát és elhatározta, hogy arczképét megörökítteti. Sikerült arczkép, mely a plébánia termét díszíti, örök időkre hirdetni fogja, hogy Szamosújvár, e nagy fiának emlékét méltó tiszteletben tartja!

Folytatjuk

Bálintné Kovács Júlia

Örmény gyökerek Tellmann tanár úr családjában

(3. rész)

Műkedvelők Szamosújváron

Úgy érzem, a Duducz család említése alkalmat ad arra, hogy röviden szóljunk a szamosújvári műkedvelőkről, hisz annak máig tartó hagyománya van a Szamospart „Armenopolis”-ban.

A dési születésű Sztojka László a 30-as években, a szamosújvári Florián Tibor és Fülöp József a 40-es években, beszámolt az erdélyi magyar sajtóban a jelenségről. Ezekből idézek néhányat. Elsőként a Braszó lapok 1934-ben megjelent számaiból:

Egy város, ahol mindenki „műkedvel”...

Külön cikkben kell megemlékeznünk a szamosújvári műkedvelő életéről. A város magyarságának ma ez az egyetlen életmegnyilvánulási területe.

Épp ezért, úgyszólván mindenki műkedvel a városban. Műkedvel a vállalati igazgató, műkedvel a névtelen borbélyfiú.

Ez a „műkedvelés” azonban nem nívótlan és nem nevetséges. Komoly kultúr-munka, értékes műveltségterjesztő, a magyar nyelv tiszta őrzője és ápolója.

Messzi vidéken példának emlegetik a szamosújvári műkedvelőket!

Enyedi Bálint az, aki a fásasztó napi munka után újabb munkát vállalva (...) közel három évtizede, azaz pontosan huszonhét esztendeje irányítja a mindenkori műkedvelői mozgalmat, s állítja be művészi rutinnal a különböző darabokat!!!

Az erdélyi vidéki magyar élet a Szamos tájain igen sokat köszönhet az ő lelkes és iránymutató munkájának. Olyan teljesít-

mény ez, amit jó kihangsúlyozni és példának felmutatni.

A város két magyar műkedvelő egyesülete váltakozva rendez kultúrestélyeket, és hoz ki darabokat.

A műkedvelők között a sokévi játék után már elsőrangú színészek is vannak,

akik mint „hivatásosak” is megállanak a helyüket.

Néhány nevet ide jegyzünk, mint akik a legtöbbet munkálkodnak a magyar kultúra érdekében. Íme: Szócs Béla, Gábor József, Dudutz Ilonka, Károly Juci, Begidsán Ferenc stb. *Folytatjuk*

Bálintné Kovács Júlia rovata

Örmény szertartású és örmény gyökerű római katolikus papok Erdélyben (32. rész.)

„A helynök-plébános (dr. Puskás Attila – BKJ.) második nagy célkitűzése az utoljára 106 évvel azelőtt felújított örmény katolikus műemléktemplom renoválása volt. A Műemlékvédelmi Hatóság engedélyével végzett munkára a pénzalapokat különböző helyekről sikerült megszerezni: a Paderborni Főegyházmegye 20.000 Eurót adományozott erre a célra. A németországi Kirche in Not segélyszervezet 8.000 eurós támogatást adott a terv megvalósítására. A Hargita Megye Tanácsa által kiírt pályázat sikeres elnyerésével 200 millió régi román lej, és a Román Kulturális Kultuszminisztériumától 100 millió régi román lej birtokába jutott az egyházközség. Ebből sikerült a templom külső falát és tornyát szakszerűen feljavítani és lefesteni, és a belső oldalfalakat is restaurálni. Egy gyergyói örmény kereskedő jóvoltából sikerült az összes templomi és plébániai csillárt és kegytárgyait kitisztíttatni. Ekkor került újra helyére a színezüst örökmécses is. A templom felújításának mun-

kálatai 2005 augusztusától december elejéig tartottak.

Az egyre inkább apadó külföldi segítség mellett, és a sikeres külföldi pályázatok után Gyulaféhérvárra befizetendő tized rész miatt a közösségnek nehéz lett volna fenntartania a hatalmas plébániát és templomot, és továbbiakban is tatarozni az állandóan javításra szoruló műemlék-épületeket. 2005-ben sikerült visszaszerezni a román államtól a kommunizmus elején államosított 17 ha. erdőt, aminek évi jövedelméből fenntartható az egyházi épületek folyamatos működése. Ezt segíti elő bizonyos épületrészek, a már korábban birtokban lévő 7 ha. beltéri kaszáló bérbeadása.

Az örmény templom turisztikai jelentőségének tudatában az Egyháztanács és a plébános is fontosnak tartotta kiadványokat, reklámanyagot készíttetni a templomról. 2005-ben utónyomat formájában viszszerült a templomkertbe a kommunista rendszerben eltávolított 15 stációs fadombormű. A Mark House nyomdával együtt

kiadott egy művészettörténeti és történelmi háromnyelvű kiskalauzt *Az erdélyi örmények nyomában* címmel, melyben a gyergyói örmények mellett bemutatta a másik három történelmi örmény közösséget.

Számos belföldi és külföldi előadása volt, cikkei jelentek meg az örményekről. A látszólag, kívülről sikeres lelkipásztor úgy érezte, hogy belső, lelki élete nem felel meg annak, amit a Katolikus Egyház papjaitól elvár. 2006. április 1-én Tamás József római katolikus segédpüspök, majd 2-án az Egyháztanács és Oltáregylet előtt bejelentette lemondását.”

Papi szolgálatát megszakította.

Marosvásárhelyre költözött, ahol megszűnt és tovább folytatja működését az örmény kultúra terjesztésében, közösségszervezésben.

„Bemutatóhoz közeledik *Székelly János: HUGENOTTÁK* című drámájának próbafo-

lyamata a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatának színrevitelében.

A hugenották üldözéséhez, az 1762-es történelmi momentumhoz kötődő cselekmény szellemi történeti megvilágításához az előadás rendezője, Szélyes Ferenc meghívottak segítségét is kérte. *Dr. Puskás Attila, a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Elméleti Líceum latin és vallástörténet tanára*, Gáll József, a Református Kollégium iskolalelkésze, bibliaismeret tanár és Kovács András Ferenc, Kossuth díjas költő, a Látó Szépirodalmi Folyóirat főszerkesztője – mint vendégek, valamint az előadás alkotói egy értelmező próba keretében értekeztek-társalogtak a korszak történelméről, a protestantizmus kialakulásának motívációjáról, a hit és a hatalom viszonyáról.” *(Kiss Éva Evelin irodalmi titkár, 2011. november 16-án közölte a mediatica.ro oldalain)*

Folytatjuk

Öseinket országába befogadó erdélyi fejedelmre emlékezünk

Czirják Árpád

Erdélyország haldoklása

A folyton háborút viselő erdélyi fejedelmek sorában az utolsó, I. Apafi Mihály különös politikuskat volt. Papnak lett volna alkalmasabb, mintsem fejedelemnek – vélekedtek kortársai. Nem szellemi képességei predestinálták a magas tisztásra, a fejedelemséget a véletlennek köszönhette. Uralkodása alatt az egykori „aranykor” fénye már kihunyt, hírneve megkopott. Kicsinyes udvari élet, pletyka, asszonybefolyás, alaptalan gyanakvás lett a fejedelemség mindennapi életének jellemzője. Gyakorlatilag felesége és a kancellár kormány-

zott, a fejedelem a két nagyhatalom közötti egyensúlypolitika módozatairól elmélkedett.

Erdély a korábbi fejedelmek uralkodása alatt még élénk összeköttetésben állt Európa valamennyi országával, Apafi trónra lépésével viszont visszacsúszott egy provincia szintjére. Alig két évtizeddel a török uralom bukása előtt, a török hatalom elérte legnagyobb magyarországi terjeszkedését, ami a fejedelem uralkodását még inkább beárnyékolta.

Az újabb történeti értékelés Apafi hiányosságai mellett több pozitív vonását

is kiemeli. Apafi páratlanul nehéz körülmények között teremtett központi hatalmat és dolgozta ki politikai stratégiáját, hogy Erdély államiségét inkább diplomáciával, mint fegyverrel biztosítsa. Tisztán látta, hogy Erdély állami rendszerét az elhúzódó válság annyira kikezdte, hogy tehetetlenül hányódik az egymással versengő Habsburg és török hatalom között. Nem voltak illúziói. Közel négy évet töltött vasra verve a tatárkán rabságában, bőrén érezte a vesztes háború borzalmait. Feladni vagy megőrizni Erdély független állami létét?! Ez és nem kisebb tét forgott kockán fejedelemségének idején.

Apafi diplomáciából sem vizsgázott elégtelenre. Hűséget ígért a szultánnak, ugyanakkor megbízottját Bécsbe küldte, hogy a császárral tárgyaljon az egyesülés reményében. A diplomácia fondorlataiban a magyarországi főnemeseket sem tévesztette szem elől. Minden lehetőséget megragadott: a konfiskáció, a rokoni rábeszélés, a birtokadomány megannyi eszközével igyekezett párthíveket szerezni. A táborába állók vezető helyet kaptak az ország kormányzásában.

Apafi uralkodásának vége felé már nyilvánvaló volt, hogy a török birodalom ereje megroppant, Magyarország felszabadításának elérkezett az ideje. Erdély számára létkérdéssé vált, hogy a Béccsel kötendő titkos szerződésben Erdély államiségének megőrzése szerepeljen. A felek megegyeztek, a szerződést alá is írták, de a bécsi udvar megszegte ígéretét, a fogarasi nyilatkozatban Erdélyt visszacsatolta a királysághoz. A fejedelem ebbe belebetegedett és rövid idő alatt behalt fájdalomába.

A haldokló Erdély árnyai és az egykor virágzó Erdély már csak emlék, de az

emlékek gondolatokat ébresztenek. Mi lett volna – kérdezhetjük –, ha Erdélynek e válságos időszakában nem éppen I. Apafi Mihály, hanem Erdély aranykorának valamelyik nagy fejedelme, Bethlen Gábor vagy I. Rákóczi György ült volna a fejedelmi székben? Tudjuk, mi történt, de elmélázhatunk, hogy más változatban mi történhetett volna: kikerülhetett-e a függetlenséget okos politikával tovább meg lehetett volna őrizni? A történész válaszát sejtjük, de a történész nem csalatkozhatatlan.

Erdélyország megszűnt, provinciává, a mindenkorai politikai győztes alattvalójává vált, de szellemiségében nem tudták megtörni. Erdély akkor fog végveszélybe kerülni, ha szellemi örökségét, önazonosságát feladja.

Apafi Mihály erdélyi fejedelem 1632. november 3-án született. II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata alatt tatár fogságba esett. Kiszabadulása után 1661-ben a Porta fejedelemmé választotta. Az eddigi történészek tehetetlen uralkodónak minősítették, aki helyett felesége, Bornemissza Anna és Teleki Mihály kancellár intézkedtek. A legújabb Erdély története már másképp, kedvezőbben értékeli. Páratlanul nehéz viszonyok között teremtett Erdélyben központi hatalmat azzal a politikai vezérelvvel, hogy az európai hatalmak adta lehetőségeken belül inkább diplomáciával, mint fegyverrel kell átmenteni Erdély államiségét. Kortársai közül kevesen értették Apafit, hiszen a politika tudományát sokak érzelmekkel, nagyhangú kardvillogatásokkal, pánikselekedetekkel vagy cinikus igazodásokkal azonosították. Fogaras várában hunyt el 1690. április 15-én.

Szász Ávéd Rózsa

Magyar–örmény múlt Erdélyben, Marosvásárhelyen

Az „Örmény kultúra napja” októberi rendezvénye már megszokottá vált Marosvásárhelyen. Ebben az évben a súlypont az örmény nemességre került, hiszen erdélyi őseink egy része 250 évvel ezelőtt nyert magyar nemesi kiváltságjokat.

Érdekes volt felfedezni azt a történelmi tény, hogy a Vásárhelytől néhány kilométerre, Gernyeszegen élt Teleki család milyen módon kapcsolódik az erdélyi örménységhez. Ezt a kérdést Kálmán Attila doktorandusz történész, a főnemesi és a Teleki család kiváló ismerője a család és az erdélyi örmények találkozási pontjai kapcsán elemezte. Rámutatott arra, hogy az erdélyi közéletben a XV. sz.-ban feltűnő Telekiek közül a kor jelentős politikusai (Bethlen Miklós, Haller Miklós) sorában találjuk gróf Teleki Mihály kancellárt (1634, Várad-1690, Zernyest). „*Allamférfiúi működésének jelentőségét és értékét különféleképpen ítélte meg az utókor, de szellemi képességeinek rendkívüli méreteit minden bírálója elismerte*” – írja róla Makkai Sándor. Az erdélyi örmények történetében Teleki Mihálynak, aki Apafi Mihály tanácsadója volt, mindenképpen jelentős szerepe lehetett, hiszen gernyeszegi birtokán szignálta a fejedelem (1684-ben és 1689-ben) a már letelepített örmény kereskedők kiváltságlevelét – védelmet biztosítva és kereskedési, önrendelkezési jogot kínálva számukra.

A történész emlékeztetett arra, hogy Telekiek között számos tudóst, író, költőt, közéleti személyiséget lehet találni, és felemelkedésük időszaka egybeesik az örmények erdélyi történetének kezdeteivel. Teleki Sándor gróf például (1821. 01.27. Kolozsvár – 1892.05.18. Nagybánya) honvéd-

ezredes a 48-as szabadságharc idején Bem mellett szolgált, majd a forradalom leverése után megszökött az aradi várbörtönből, távollétében halálra ítélték, később Garibaldihoz csatlakozott, és csak az 1867-es általános amnesztiával tért vissza hazájába. Főrendházi tag, közíró, a Kisfaludy Társaság, Petőfi Társaság tagja, a Történelmi Társaság alapító tagja, akinek birtokai részben Nagybánya környékén vannak, kapcsolatba került a szamosújvári örményekkel. *Utazásaim Kisszamostól-Nagyszamosig* című könyvében (1880) így emlékezik róluk: „*gyermekkorom óta szeretem az örményeket, mindig hoztak nekem valamit. ...apám beszélt az örmény nyelvet, engem is oktatott.*” 1848 decemberét barátja, Kiss Sándor ezredes társaságában Szamosújváron tölti. Karácsonykor ebédmeghívást kap mindegyik örmény családtól, amit „*ambuláns ebéd*”-ként tisztességgel „*éve végig*”, magával viszi az örmények legendás vendégszeretetét is. Viszsaemlékezéseiben – amelyet Szongott monográfiája közöl – végigkísérhető az örményekkel való találkozások hatása.

A történelmi est második felében Dr. Nagy Attilának a *Teleki Téka kincseit* bemutató DVD ismertetését osztatlan érdeklődéssel, elismeréssel követte az a közönség, amelynek tagjai nem első alkalommal találkoztak a Téka könyvvilágával, hiszen többször is volt már alkalmuk a helyszínen ismerkedni a Teleki Sámuel által megálmodott könyvesház múltjával és jelentőségével.

A vendégszereplést vállaló Székelyudvarhelyi Palló Imre Zene Szakközépiskola diákjai előadásában elhangzó zeneművek és Lőrincz György lantművész elő-

adása, Novák József által készített örmény címerek ismételt kiállítása emelte, szépítette a rendezvényt.

A kulturális rendezvénysorozat másnapja a Marosvásárhelyen élő örmény polgárokról és nemesekről szólt. Senki jobban nem ismeri ezt a kérdéskört, mint az itt élő Pál Antal Sándor történész, akadémikus, aki így fogalmazta meg *ars poeticáját*: „a tudományosság, a vallás és a kulturális értékek megismerésére irányuló törekvés az ember életében állandó jelenlét.” Ezzel a tudományos pontossággal kutatott levéltárakban a helyi örmények után, és mutatta be érdekesítő, lebilincselő tanulmányát *Örmények megjelenése Marosvásárhelyen – Polgárrá válás, polgárok és nemesek* címmel. Eredeti célja a kérdés napjainkig történő kutatása, de meglepő az óriási adatmennyiség, amely a vásárhelyi levéltárban, Tékában örmény témában fellelhető. Emiatt kutatásait „csak” 1848 évig tartó időszakra korlátozta. Tudományos pontossággal sorakoztatta az örmények jelenlétének mozzanatait, ami mindenkor a kereskedéshez kapcsolódott. Vázolta azokat a nehézségeket, amelyekkel a zömében Erzsébetvárosról jövő kereskedők szembesül-

Pál Antal Sándor akadémikus – Ötvös József vártemplomi lelkész

tek a városvezetés és a görög kereskedők részéről.

A hivatalos letelepítést megelőzően Vásárhelyre elsőként 1633-ban egy Örmény Gergely nevű örmény kereskedő érkezik, akit Eörményi János követ (1645-ben). Rákóczi György elrendeli 1643-ban az idegen, görög-rác-örmény kereskedők kincstári fizetési kötelezettségét. Az első nagy áttörés akkor történt, amikor az Erzsébetvárosból származó Tódor Lukács a minoritáktól bolt-helyiséget bérel a városban, ami ellen azonnal tiltakoznak a kereskedést kézben tartó Görög család tagjai és a városi Tanácsnál szorgalmazzák eltávolítását.

A Főköormányzattól nyert kereskedési jog megszerzésével 1755-ben Patrubby Lukács telepedik le a városban, majd öt évvel később négy örmény kereskedő kap kereskedési jogot. A város sátoros helyet biztosít nekik a piactéren. Az 1848-ig feldolgozott levéltári anyag mintegy 50 örmény kereskedő család vásárhelyi megjelenéséről tudósít.

Vásárhelyen városi polgárnak számítot az, akinek háza, telke volt a városban, tisztas megélhetése volt, és mesterséget gyakorolt. A mindenkor városvezetés féltve vigyázta, hogy kit fogad be a városba, ennek alapját az 1603-ban összeállított, 1825-ig érvény-

A Palló Imre Művészeti Liceum diákjai és tanárai

ben lévő „a város polgárkönyve” képezte. Ilyen körülmények között igencsak nehéz volt az idegen örmény kereskedőknek városi polgárjogot szerezni. Hosszú ideig csak kereskedéssel foglalkozhattak.

A jómódú kereskedők gyermekei 1825 után orvos-jogász-pap-tanító pálya felé orientálódtak, és így nyertek később városi polgárjogot.

A XVIII. sz.-tól különleges szolgáltatás fejében, mint amilyen a kincstár kisegítése, hadsereg élelmezése és ruházásának átvállalása volt, lehetővé vált a nemesi oklevél megszerzése. A nemesség differenciálódásával (mágnás vagy főnemes, birtokos nemes, címeres nemes) lehetővé vált a nemességet elnyerő örmények címeres nemesként való besorolása, amelynek köszönhetően a nemes adómentességet élvezett.

Érdekes volt látni a Vásárhelyen gyökeret eresztett örmény családok – polgárok és nemesek – családneveit, akiknek leszármazottai még ma is élnek. És érdekes az is, hogy letelepedésüket sokszor akadályozó, gán-

csoskodó görög kompánia tagjai vagy teljesen kihaltak, vagy beolvadtak a magyarságba. Annak ellenére, hogy az itt élő örmények is már sokszor „magyarabbak a magyarnál”, mégis él az örmény öntudat Marosvásárhelyen, keresik gyökereiket és ápolják az örmény kultúrát.

Pál Antal Sándor előadása végén megjegyezte, hogy meglepő módon kevés vásárhelyi családdal találkozott a Gudenus János *Örmény eredetű magyar nemesi családok genealogiája* című nagyszerű művében. Ennek oka valószínű abban található, hogy Vásárhelyen nagyon kevesen foglalkoztak behatóan, tudományos igénnyel ezzel a témával. Pedig óriási anyag található itt, Marosvásárhelyen, a levéltárban, a Tékában, a különböző családok fiókjaiban. Nem csak egy államvizsga, hanem még doktori disszertáció is elkészülhetne belőle... ha lenne erre alkalmas ember. *Ádám, hol vagy?* – kérdezte az Úr az Édenkertben. Ezt kérdezzük mi is... hol vagy te, aki elvállalnád?

Balogh Anikó

Erdély a javából – Erdély a szívünkben

(2. rész)

Estefelé beborult az ég, eleredt az eső. A házigazdánál elköltött vacsora után mindnyájan átmentünk a pavilonba, hogy fedél legyen fejkünk fölött a búcsúest ideje alatt. Székely viseletbe öltözött, háromtagú népi zenekar, dalénekes és néhány táncos leány gondoskodott a jó hangulatról, melyhez jóféle pálinka és ordás kalács is hozzájárult.

Az eső már csak szemerkélt, mire meggyulladt az egymásnak támasztott karokból rakott táborút. A talp alá való muzsikára körül táncoltuk a lángokat. Valódi közösségi élmény volt!

Körtánc a tűz körül (jobbról Balogh Anikó) – Elekes fotó

Éjszakai álmunkat néha mennydörgés és villámlás szakította meg. Eső is esett.

Hétfőn reggel a csuklyába burkolózott gulyás ázott tehének mögött baktatott

föl a dombra. Számunkra elérkezett a vendéglátóinktól való elválás ideje. Kedves gazdaasszonyaink felsorakoztak esernyőik alatt és útba indító énekkel köszöntek el tőlünk. Talál a „szem nem maradt szárazon” fogalmazás.

Sáros, gondozatlan utakon zötykölődünk Énlaka felé. Néha ki kellett szállnunk az autóbusból, hogy átjusson egy-egy rosszabb terepen, az elért úti cél azonban elfeledtette a megpróbáltatásokat. A dombtetőn magasodó unitárius templom Székelyföld egyik leghíresebb műemléke, s az én képzeletbeli láncomnak egyik újabb gyöngyszeme. Fehér falak, barna, érett fa karzat és orgonaerkély, kazettás mennyezet, faragott csillár, faragott asztal, piros-fehér írásos hímzéssel díszített szószerkék és padosok. Hímzett borítók a hívek által adományozott énekes könyveken, melyeket meghitt, bizsergető érzés kézbe venni.

Dél körül jó étvággal faltuk be az igazi székely lucskos káposztát és a fokhagymás vagy lekváros lapótyát.

Következett a köröspataki szalmakalap múzeum meglátogatása. A kalapokon kívül egyéb, szalmából font és varrt használati- vagy dísz tárgyak is regélnek készítőik fantáziájáról, kezűgyességéről, türelméről. Többen vásároltunk kalapot, magam is kivá-

Ebéd Énlakán: lucskos káposzta a csűrben
– Fotók: Balogh Anikó

lasztottam egy széles karimájút, amely azóta megjárta velem a lengyelországi Krutyniát.

Gyönyörű tájakon haladtunk keresztül, amíg elértük Bözödöt, a vízzel elárasztott falut, a tóvá változtatott völgyet, melynek közepén fák csonkjai és a templom tornya meredeznek segítségkérően az ég felé. A szombatos zsidók települését kívánta vízbe fojtani egy hatalmától megrészegült diktátor. A parton négy különböző vallású felekezet épített

A kalotaszentkirályi faszindelyes templom

közös siratófalat elpusztult szeretteik emlékére, míg Bözödújfaluban nyaralók épültek.

Estére Kalotaszentkirályra, új házigazdához érkeztünk, ahol a vacsora után faragott bútorokkal berendezett, kalotai cseréptányérokkal és piros-fehér hímzésekkel díszített szoba várt bennünket édes álomra.

A hatodik napon már reggeli előtt felsiettem a falu dombjára, mert ott, a templom tetején észrevettem a reformátusok buzogányát. Hát, ez a korai találkozás az én képzeletbeli láncomnak szintén egyik legszebb gyöngye! A templomkert kerítését faszindelyek fedik. Kapuja vadonatújnak látszó, faragott székely kapu, szintén faszindelyes tetővel – és nyitva találtam! Az épület és a torony fehérek, tetejükön éppen ácsok dolgoztak a sötétbarnára érett zindelyek sorai között. A belső tér is fehérre meszelt, a pados-

ok régi-régi, sötétbarnára festett ülő alkalmatosságok, ülőrészükön hosszú párnákkal. Kazettás, festett karzat és orgonaerkély, kazettás mennyezet, faragott csillár, faragott szószerkék-tető, óriási arató-koszorú, egy kis dobogón kerek „Úr asztala” – és minden bútor, még az énekes könyvek is, egységesen a fehér alapon piros, írásos hímzett ruhába öltöztetve! Egy kicsit elcsöndesedtem...

Reggeli után Bánffyhunyadra buszoztunk, várt vonatunk késett, ezért körülnéztünk az állomás környékén. Elszörmeyedtünk a cigánypaloták ízléstelen, gazdagságot fitogtató csúfságán.

Amikor befutott végre vonatunk, a szép kis „szürke nyíl”, két megállót utaztunk vele Sztánára. Nem esett nehezünkre felgyalogolni a Csigadombra, ahol újabb élmények vártak, melyek során magunk is cselekvői voltunk bizonyos tevékenységeknek. „A hagyományokat nem ápolni és nem őrizni kell, hanem megismerni, megcselekedni, átélni

Csigadombi lovaglás, szekerezés

és folytatni” ennek szellemében lóra és szekérre ültünk (no, nem a székelyvágta céljából) majd íjat és nyílveszőket kaptunk a kezünk közé és megpróbáltunk a céltábla felé lőni. Magam a lovon ültem, Ő pedig poroszkált alattam, ütemes himbálását nagyon élveztem. Az íjat megfeszítettem, először kevésbé, mint kellett volna, vesszőm nem rö-

Suhanc táncsoport a zenészekkel

pült elég messze, másodszor túl erősen, a vessző elröpiült a céltábla mögé. Megfájdult a kajakos vállam. Hát ez tapasztalat volt a javából!

Őseink testgyakorlásának kipróbálása után egy nádtető alatt megterített, hosszú asztalnál cserépedényekből, zeneszó mellett, pörköltet ebédeltünk.

Ebéd után végignéztük a „suhanc táncsoportnak” egy háromtagú népi zenekar muzsikájára eljárat kalotaszegi táncrendjét, a legényest, a csárdást, és a szaporát, némi román néptáncsal fűszerezve. Egyébként kevésszavú vendéglátó túra-társunk, Zsolti a legényesben mutatta meg igazi egyéniségét.

Már aranyló délután volt, amikor átsétáltunk Kós Károly Varjúvárához. Az épület zárva, elhagyottan találtuk. Érdekeltné, milyen belül – ám az utódok nem nyitják meg látogatók számára.

A nap még nem készülődött lefelé, visszavonatoztunk Bánffyhunyadra, s onnan még eljutottunk Körösfőre is. A domb tetejét ott is egy református templom uralta, mely stílusában, berendezésében, díszítésében hasonlít a kalotaszentkirályira, de annál talán kisebb tágasabb, a bútorzata és mennyezete régebbi festésű, „ruházatának” hímzészés bordóbb. Talán minden gyöngyöm között ez számomra a legszebb.

Folytatjuk

Közlemény az adózó rendelkezése szerint a kedvezményezett részére átutalt összeg felhasználásáról

Kedvezményezett: Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Székhelye: 1015 Budapest Donáti u. 7/A

Kedvezményezett adószáma: 10100792-72594972-00000007

Bírósági nyilvántartási száma: 11.Pk.60217/1997

Képviselője: dr. Issekutz Sarolta

Létesítő okirat szerinti közcélú, közérdekű célja:

1. Országos szakmai szervezetként az örmény kisebbségi, nemzetiségi kultúra ápolása
2. Örmény nemzeti kisebbség képviselője
3. Kiadványok megjelentetése
4. Szellemi és tárgyi emlékek felkutatása, állagának megőrzése

Közhasznúsági fokozata: 0

Az átutalt összeg tárgyévi felhasználására vonatkozó adatok

1. A rendelkező évben juttatott összeg:	284.649 Ft
2. Ebből a tárgyévben működésre fordítható összeg (Ax0,3):	85.395 Ft
3. Ebből a tárgyévben működésre felhasznált összeg:	85.395 Ft
4. Ebből a tárgyévben cél szerinti tevékenységre felhasznált összeg:	199.255 Ft
5. Ebből tartalékolt összeg:	0 Ft

Az átutalt összeg tárgyévi felhasználására vonatkozó adatok

36. A tárgyévben felhasználható teljes összeg	284.649 Ft
37. Ebből a tárgyévben működésre fordítható teljes összeg	85.395 Ft
38. A tárgyévben felhasznált teljes összeg	284.649 Ft
39. A tárgyévben működésre felhasznált teljes összeg	85.395 Ft
40. A tárgyévben cél szerinti tevékenységre felhasznált összeg	199.255 Ft
41. A tartalékolt teljes összeg	0 Ft

Az átutalt összeg felhasználásának szöveges ismertetése

1. Működési költségként könyvelésre felhasználva (6 tétel)
<i>Működési költség felhasználva összesen</i>	85.395 Ft
85.395 Ft
2. Nagybecskereki Róm. Kat. Templom (Kiss Ernő vértanú) restaurálására adomány	50.000 Ft
3. ARMENIA magyar-örmény havi szemle (1887–1907) digitalizálása és DVD-n megjelentetése	124.739 Ft
4. Dávid Csaba: Dirán és Júlia c. regénye kiadásának támogatása
<i>Cél szerinti tevékenységre felhasználva összesen</i>	30.000 Ft
199.255 Ft
- Budapest, 2012. október 15.

dr. Issekutz Sarolta, elnök

Álláskeresés

38 éves, kisgyermekes, nem dohányzó örmény nemzetiségi képviselő 6-8 órás irodai vagy esetleg kreatív munkát keres Budapesten. Nyelvtudás: német, latin, angol. Jó számítógépes ismerettel rendelkezik, szociális asszisztensként végzett. Gyermekvédelemben, idősgondozásban vagy önkormányzati helyen is tudna asszisztensi munkát végezni. Tel.: 06-20-33-88466, email: dbd@mailbox.hu

Szomorújelentés

Szomorú szívvel tudatjuk mindazokkal, akik ismerték és szerették, hogy

Kallós Péterné született Puskás Anikó

életének 66. évében, 2012. szeptember 25-én hosszan tartó betegség után elhunyt.

Drága halottunktól a Farkasréti temetőben veszünk örök búcsút.

Búcsúztatása 2012. október 26-án 10 óra 30 perckor a katolikus egyház szertartása szerint lesz.

Gyászolják: fiai Bendi és Bali, unokái Bogi, Bencus és Réka, testvérei Öcsi és Ági, menyei, sógornói, rokonai, barátai, kollégái és ismerősei.

Emlékét kegyelettel megőrizzük!

A Szentpéteri József Ötvös Iparművészeti Stúdió

Szentpéteri alkotóműhelyébe

várjuk szeretettel

Helyszín: a XI. Bp. **Gazdagrét-Csikihegyek Általános Iskola** földszinti technika terme. 1118. Bp. Csiki-hegyek utca 13-15.

Időpont: 2012 október 1-től hétfőnként délután

14 órától 16 óráig, 16h-18h-ig gyermek alkotóműhely,

18 órától 20 óráig felnőtt stúdiófoglalkozás.

Részvétel: anyagköltség 3000Ft/hó

(támogatásuktól függően esetleg kevesebb is lehet)

Lehetőséget nyújtunk a különböző ötvös kézműves technikák, mint **ékszerkészítés**, vörösréz és sárgarézlemez **domborítás**, **forrasztás**, **öltözködés-kiegészítők** készítése, **tűzzománcozás** transzparens zománcokkal, **huzaltechnikák**, **kőfoglalás** megismerésére és kipróbálására.

Szentpéteri alkotóműhelyünkben igazi **egyedi** alkotások születnek, melyeket kiállítunk **kiállításainkon**, kiegészítik **játszóházaink**, táboraink.

Az elkészített tárgyak a tanulók tulajdonát képezik.

Igény szerint különböző művészeti szakiskolákra **felkészítő tanfolyamot** indítunk.

Mindenkiben ott az alkotó ember,

mi ezt igyekszünk felfedezni és kibontakoztatni.

Felvilágosítás és jelentkezés:

Borosnyay Klára ötvösművésznél: 06 20 534 1563

borosnyay.klara@szeptepeteri-studio.hu

www.szeptepeteri-studio.hu

Kiváló minőségű, kézi gyártású konyakosmeggyet

kínál valódi étcsokoládéval ünnepekre, évfordulókra bármilyen súlyváltoztatban és összegben magánaszemélyeknek, cégeknek, munkahelyi, üzleti ajándékozáásra a GOLD MORELLO Kft.

Reprezentatív ajándékozáásra ajánlják átlátszó henger dobozban, arany szalagmasni díszítéssel 400 gr-os kiszerezésben 1.300 Ft +ÁFA vételárért.

Rendelésfelvétel: Benke Antalné Tel./Fax: 3889-470, mobil: 06-70-578-89-65.

Nami?

nami

Magyar iparművészek
Magyarországon
készült tárgyai

FIGURKA
NAMI
NYULGYÁR
PAPPET
PUCC
SLAVEI
termékek

*figurák, párnák, táskák,
kötött takarók, sapkák, könyv*

A hazai válogatott: rackajuh és mangalica

www.nami.co.hu
info@nami.co.hu,
(36-1) 202 07 75
H-1126 Budapest,
Dolgos u. 2.
(MOM Park lakóparki rész)

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a **pénzadományok gyűjtését** az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Pénzbeli adományok az egyesület bankszámlájára befizethetők.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye:** 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. **Telefon:** 201-1011, **fax/tel.:** 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK – füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja:

a Fővárosi Örmény Önkormányzat

(1054 Budapest, Akadémia u. 1. II. emelet 280, telefon: 332-1791)

(félfogadás: hétfőn 16.30–18.30 óráig, fovarosiormeny@gmail.com),

valamint a Budapest Főváros I. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat,

a XI. kerület Újbuda Örmény Önkormányzat,

a XII. kerületi- és a XIII. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Főszerkesztő: **Béres L. Attila**

Felelős kiadó: **dr. Issekutz Sarolta**

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Kolozsvár),

Dr. Puskás Attila (Marosvásárhely)

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Lapzárta: minden hónap harmadik csütörtökét követő hétfő!

Tördelés: Szakmány György

Nyomdai munkák: Pannónia-Print Kft.